

חנוכת הבית השלישי

- א. חנוכת המשכן
- ב. חנוכת בית ראשון
- ג. טהרת המקדש בימי חזקיהו
- ד. חנוכת בית שני
- ה. חנוכת המזבח על ידי בית חשמונאי
- ו. חנוכת הבית בנבואת יחזקאל
- ז. מהות ה"מילואים"
- ח. המקור לחינוך הבית
- ט. חינוך בתמיד של שחר
1. האם מדובר בכל מזבח
2. האם תמיד קודם לכל הקורבנות
3. האם חינוך בתמיד של שחר מעכב
- י. האם חינוך הבית והמזבח מעכב
- יא. מצוות תקיעה בחצוצרות
1. תקיעה בחצוצרות מדין שמחה
2. תקיעה בחצוצרות על קורבנות החינוך
- יב. השיר שהיו שרים על חנוכת הבית
- יג. סיכום

כשיבנה בע"ה בית המקדש השלישי, נצטרך לחנכו, ויש לברר את גדריה של חנוכת הבית: האם יש בה מצווה, אילו פעולות כלולות בה ועל ידי מי הן נעשות. בתחילת המאמר, נסקור את כל חינוכי הבית הידועים לנו מהעבר, ובהמשך המאמר נדון בפרטי החינוך המוטל עלינו בבית שייבנה במהרה בימינו בע"ה. בדברינו, נבחין בין 'חינוך' ובין 'מילואים', וננסה להבהיר את היחס בין המושגים. במאמר המשך, שיתפרסם אי"ה בגיליון הבא של מעלין בקודש, נעסוק בחינוך המקדש והמזבח בטומאה.

א. חנוכת המשכן

בחומש שמות (פרק כט), מתואר הציווי לקיים שבעת ימי המילואים, שבהם הכוהנים יתקדשו לכהונה על ידי הקרבת הקורבנות. בתוך תיאור זה, נאמר:

וּפָרַחַתְּ תַעֲשֶׂה לַיּוֹם עַל הַכֹּהֲנִים וְחִטָּאתָ עַל הַמִּזְבֵּחַ בְּכַפֶּרֶת עָלָיו וּמִשְׁחָתָ אֹתוֹ
לְקַדְּשׁוֹ: שִׁבְעַת יָמִים תִּכָּפֵר עַל הַמִּזְבֵּחַ וְקִדְּשָׁתָ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קָדֵשׁ קְדָשִׁים כָּל
הַנִּגַּע בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ: (שמות כט, לו-לז)

נמצאנו למדים שיש להקריב פר לכפר על המזבח, וצריך לעשות זאת בכל שבעת ימי המילואים.

ופירש רש"י:

"על הכפורים" – בשביל הכפורים, לכפר על המזבח מכל זרות ותיעוב וכו'. ומדרש תורת כהנים אומר: כפרת המזבח הוצרך, שמא התנדב איש דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח.

לפי פירושו הראשון של רש"י, עצם הוצאת המזבח מרשות חולין לרשות הקדש מצריכה כפרה עליו. לפי פירושו השני, הכפרה נצרכת מחשש שיש בנדבת המשכן והמזבח דבר הגזול, ויש לכפר עליו.

בחומש ויקרא (פרק ח) מתואר הקיום בפועל של שבעת ימי המילואים, ובכלל זה עשיית הפר וחיטוי המזבח וקידושו. בהמשך (פרק ט) מתואר בהרחבה היום השמיני למילואים, שבו נצטוונו להקריב קורבנות מיוחדים לגילוי כבוד ה' ולהשראת השכינה. הרי שהיו בתחילה שבעת ימי מילואים, ואחריהם היום השמיני.

בחומש במדבר נאמר שהנשיאים הקריבו קורבנות לחנוכת המזבח, כל יום נשיא אחד:

וַיִּקְרְבוּ הַנְּשִׂאִים אֶת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בַּיּוֹם הַמֵּשֶׁח אֹתוֹ וַיִּקְרְבוּ הַנְּשִׂאִים אֶת קָרְבָּנָם לַפְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ: וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה נְשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נְשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם יִקְרְבוּ אֶת קָרְבָּנָם לְחֻנֻּכַּת הַמִּזְבֵּחַ. (במדבר ז, י-יא)

אם כן, ישנם שלושה מוקדים של חנוכה: א. שבעת ימי המילואים; ב. היום השמיני שהקריבו בו קורבנות מיוחדים; ג. קורבנות הנשיאים. יש לברר מה עניינו של כל אחד מהמוקדים הללו, ומה היחס בינו ובין המוקדים האחרים. תחילה, נדון באיזה זמן נעשה כל חלק מחלקי החנוכה המתוארים בתורה.

נפתח בקורבנות הנשיאים. בחומש שמות (מ, ב) נאמר: "בַּיּוֹם הַחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ תִּקְרִים אֶת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד", ובהמשך הפרק (שם, טז) נאמר שמושה עשה את כל אשר ציווהו ה'. בחומש במדבר (ז, א) נאמר שזמן קורבנות הנשיאים הוא: "וַיְהִי בַּיּוֹם פְּלוֹת מֹשֶׁה לְהִקְרִים אֶת הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיִּקְדָּשׁ אֹתוֹ וְאֵת כָּל פְּלִי וְאֵת הַמִּזְבֵּחַ וְאֵת כָּל פְּלִי וְגו'". בפטת הפסוקים, הכוונה לראש חודש ניסן, וכן כתב רש"י: "וראש חדש ניסן היה". הרי שהנשיאים הקריבו מר"ח ניסן עד י"ב בו, בכל יום נשיא אחד.

בנוגע לימי המילואים, מדברי חז"ל נראה שיש בזה מחלוקת: לדעה אחת, שבעת ימי המילואים התחילו בר"ח ניסן, והיום השמיני הוא ח' בניסן. לדעה זו, קיימת חפיפה בין שמונת הימים הראשונים של קורבנות הנשיאים, ובין שבעת ימי המילואים והיום השמיני.

לדעה אחרת, ר"ח ניסן הוא היום השמיני שאחר שבעת ימי המילואים, ואין חפיפה בין ימי המילואים לימי קורבנות הנשיאים.

כדעה הראשונה עולה ממגילת תענית (הסכוליון ד"ה בעדין וחמשה):

חנכה שעשה משה במדבר, לא עשה אלא שבעת ימים, שנאמר: "ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים וגומר", ואומר: "ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו" וגומר, ובשביעי הקריב אפרים.

מלשון זו נראה ששבעת הנשיאים הראשונים הנשיאים (עד נשיא שבט אפרים) הקריבו בשבעת ימי המילואים, ומכיוון שהם הקריבו מר"ח ניסן, יוצא ששבעת ימי המילואים התחילו בר"ח ניסן.¹

כדעה השנייה עולה מדברי הגמרא (שבת פז ע"א):

"ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן". תנא: אותו יום נטל עשר עטרות; ראשון למעשה בראשית, ראשון לנשיאים, ראשון לכהונה, ראשון לעבודה וכו'.

ופרש"י: "ראשון לכהונה – אותו היום שמיני למילואים, ועבודה באהרן ובניו". וכן מבואר בתרגום יונתן (ויקרא ט, א). לעומת זאת, הראב"ע (שם) כתב:

ויהי ביום השמיני – היה נראה לנו כי ביום השמיני, שמיני לניסן, כי המשכן הוקם באחד לחדש. רק המעתיקים אמרו שהיה ר"ח ניסן, ובשבעת ימי המילואים, היה משה מקים את המשכן בכל יום וסותרו כדי להרגיל בו וללמד.

ויעוין עוד ברמב"ן (שמות מ, ב).

ייתכן נחלקו בזה, שלפי מגילת תענית, שבעת ימי המילואים הם חלק מחנוכת הבית, כמו שעולה מההשוואה לחנוכה, וכמו שנאמר במפורש על הנשיאים: "זאת חנוכת המזבח", אלא שבשבעת ימי מילואים התקיים חינוך על ידי קידוש הכוהנים וכפרת המזבח, ואילו הקרבת הנשיאים באה בתור הקרבה של עם ישראל על חינוך המזבח, וכיון שאלה ואלה עניינם חינוך, לכן הנשיאים יכולים היו להקריב מתחילת שבעת ימי מילואים. לעומת זאת, לפי הדעה השנייה, המילואים הם הכנה למזבח, ומשום כך, רק לאחר שהוכן המזבח היה ניתן לחנכו.

ב. חנוכת בית ראשון

בתיאור בניין בית ראשון על ידי שלמה המלך, נאמר:

1. וכן עיין ברא"ם (ויקרא ט, א) שהביא מהספרי שרבי עקיבא סבור כדעה זו.

וַיִּזְבַּח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה אֶת זֶבַח הַבֶּקֶר עֲשָׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף וְצֹאן מֵאָה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף
 וַיִּחְנְכוּ אֶת בֵּית הָאֱלֹהִים הַמֶּלֶךְ וְכָל הָעָם: וְהַפְּהָנִים עַל מִשְׁמְרוֹתָם עֹמְדִים וְהַלְוִיִּם
 בְּכָלִי שִׁיר ה' אֲשֶׁר עָשָׂה דָוִד הַמֶּלֶךְ לְהַדוֹת לַה' כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ בְּהַלֵּל דָּוִד בְּנֶגְדָם
 וְהַפְּהָנִים מִחֲצָרִים² נִגְדָם וְכָל יִשְׂרָאֵל עֹמְדִים. (דהי"ב ז, ה-ו)

כעין זה נאמר בספר מלכים (א' ח, סג).

אם כן, מבואר ששלמה חנך את המקדש בקורבנות, בשירת הלוויים בכלי שיר ובהלל, ובתקיעת הכוהנים בחצוצרות. ונראה, שחינוך הבית מקביל ליום השמיני שהיה בו חינוך המזבח, וכפי שיתבאר בהמשך, גם חינוך הבית, ומה שכתוב "ויחנכו את בית האלקים", אפשר שכולל את הבית ואת המזבח. עם זאת, לא מצאנו ששלמה עשה ימי מילואים, וזאת אף שגם הוא בנה מזבח, כמבואר בדברי הימים (ב' ד, א): "וַיַּעַשׂ מִזְבֵּחַ נְחֹשֶׁת עֲשָׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים אַמָּה רָחְבוֹ וְעֶשֶׂר אַמּוֹת קוֹמָתוֹ".

ואולי טעם הדבר הוא שאף ששלמה בנה בית ומזבח חדשים, מכל מקום הם נחשבו להמשך ישיר למשכן, שלא היה בו הפסק, ואותה השראת שכינה והאש שהיו במשכן, עברו משם למקדש, לאחר שהיו בבשילה ובנוב וגבעון.³ ואולי משום כך, נאמר בשלמה "מזבח נחושת", כאן ועוד מקומות, ולפי רבי יהודה (זבחים ס ע"א) הכוונה למזבח אבנים, ואומרת הגמרא שלידו, משמעות הכתוב מזבח נחושת, היא "מזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת". מכל מקום, אפשר שמזבח האבנים נקרא "מזבח נחושת", משום שהיווה המשך ישיר למזבח הנחושת של משה.

ואולי אפשר לומר טעם אחר לכך שבחנוכת המקדש לא היו שבעת ימי מילואים. לעיל הובאו דברי רש"י, שכתב שטעם הכפרה על המזבח: "זמדרש תורת כהנים אומר: כפרת המזבח הוצרך, שמא התנדב איש דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח", אם כן, אפשר שזה דווקא במשכן שבא מנדבות, כמבואר בריש פרשת תרומה, ולא במקדש, שנבנה מכספי מלכות שלמה העשירה. וצ"ע.

וכתב ה'משך חכמה' (ויקרא ט, ד):

"ושור ואיל לשלמים". ונראה דהיה הוראת שעה שלמים, היינו קדשים קלים, בצבור וכו'. וזה כוונת הפסוק (מל"א ח, סב): "והמלך וכל ישראל עמו זובחים זבח לפני ה'". דשלמים קדשים קלים לא מצאנו בצבור, רק בשמיני למילואים, וכן שם היו מילואים, וזבחו שלמים בצבור.

2. מחצצרים כתיב.

3. כמבואר בגמרא (זבחים סא ע"ב), וכן כתב רש"י (שם): "אלא בימי שלמה – שנסתלק משם למזבח אבנים שעשה שלמה".

מבואר בדבריו שגם ביום השמיני וגם בחנוכת שלמה, הקריבו שלמים בתור מילואים. אם כן, מבואר שלדבריו היו מילואים בבניין שלמה. ואפשר שמפרש שקורבן שלמים הוא קורבן השייך למילואים, וכן אפשר שסובר שהיום השמיני במשכן היווה יום מילואים לבית ולמזבח, אבל שבעת הימים שקודם לו לא היו ימי מילואים למזבח, אלא רק לכוהנים, אבל למזבח הייתה כפרה ("יכפר על המזבח") והכנה לקראת המילואים, או שסובר שהיו שמונה ימי מילואים במשכן, ואילו בבניין שלמה היה רק כנגד היום השמיני. מכל מקום, בחנוכת שלמה לא התקיימו שבעת ימי המילואים.

ג. טהרת המקדש בימי חזקיהו

לאחר שאחז טימא את בית ה', מסופר בדברי הימים שחזקיהו מחדש את הברית במעמד הכוהנים והלויים ומטהר את המקדש:

עָתָה עִם לְכָבִי לְכָרוֹת בְּרִית לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְיֵשֶׁב מִמְּנוּ חֶרֶן אָפוּ: כִּנִּי עָתָה אֶל תִּשְׁלוּ כִּי בְכֶם בָּחַר ה' לְעַמֵּד לְפָנָיו לְשָׂרְתוֹ וְלִהְיוֹת לוֹ מְשָׁרְתִים וּמִקְטָרִים... וַיֹּאסְפוּ אֶת אַחֵיהֶם וַיִּתְקַדְּשׁוּ וַיָּבֹאוּ כְּמִצְוֹת הַמֶּלֶךְ בְּדַבְרֵי ה' לְטַהַר בֵּית ה'... וַיָּבֹאוּ פְּנִימָה אֶל חֲזִקְיָהוּ הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמְרוּ טַהַרְנוּ אֶת כָּל בֵּית ה' אֶת מִזְבַּח הָעוֹלָה וְאֶת כָּל כְּלָיו וְאֶת שְׁלֹחַן הַמִּצְבָּח וְאֶת כָּל כְּלָיו. וְאֶת כָּל הַכֵּלִים אֲשֶׁר הִזְנִיחַ הַמֶּלֶךְ אַחַז בְּמַלְכוּתוֹ בְּמַעַלְוֵי הַכֶּנֶס וְהִקְדָּשְׁנוּ... (דברי הימים ב' כט, י-יט)

על כך נאמר בגמרא (ע"ז נב ע"ב):

"הכנו" – שגנזנום, "והקדשנו" – שהקדשנו אחרים תחתיהם.

ופרש"י:

"שהקדשנו אחרים תחתיהן" – אבל הנך, קנסוהו רבנן וגנזום.

מבואר שבנו כלים חדשים, ולגבי המזבח לא נאמר מה עשו בו, ולכאורה גם אותו טיהרו, וכמו שנאמר: "טהרנו... את מזבח העולה", ויש להבין איך טיהרוהו, הרי אין טעם להטבילו, שאינו מקבל טומאה, ואפשר שהחליפו אותו.

עוד נאמר (דהי"ב שם, כ-לג) שאחר שגמרו לטהר את הבית וכליו, הקריבו קורבנות לכפר על העם, ובזמן הקרבת העולות, הלויים היללו לה' בכלי שיר, והכוהנים בחוצרות, ואחר כך הקהל התנדב שלמים תודות ועולות. ונחלקו המפרשים ביאור עניין השירה וכלי השיר והחוצרות וכן הקורבנות, האם זו שירה כדין הרגיל לשיר על הקורבן, והקורבנות שהקריבו הם קורבנות נדבה שהקריבו מצד השמחה, או שאפשר שחזקיהו עשה בזה כעין חנוכת הבית והמזבח.

המלבי"ם כתב שהיה מדובר ב"כעין חינוך", והוכיח זאת בין היתר מהאמור "מלאכתם ידכם לה", שזו לשון מילואים.⁴ מדבריו עולה שיש חפיפה בין המושגים חינוך ומילואים. בנוגע לשירה ולשימוש בכלי שיר, היה אפשר לומר שאין זו חובה, אלא חלק משמחת החינוך, ואפשר שלמד זאת משלמה.

כעין דברי המלבי"ם, כתב ה'משך חכמה' (במדבר י, י).⁵

לעומת זאת, הנצי"ב (עמק הנצי"ב, פרשת בהעלותך פסקא יט עמ' רלח) כתב שהפסוק "וביום שמחתכם" בא לומר שיש מצות שירה ותקיעה בחצוצרות ביום שמחנכים בו את המזבח, ועל זה שאל, מה מוכיחה הגמרא מחזקיה אם אומרים שירה בנדבת ציבור, והרי חזקיה שאני, שזה היה חינוך. ומפרש שכיוון שהיו בכי ואנחה, אינו זמן שמחה, ואם כן, מבואר שלולי זה היה צריך להיות זמן שמחה וחינוך. וכן מבואר בגמרא (ערכין יא ע"ב) ששירת הלויים ותקיעת הכוהנים נעשות דווקא על קורבנות חובה, ולמסקנת הגמרא, מה ששרו ותקעו בימי חזקיהו היה על קורבן התמיד, ולא על קורבנות חינוך. ועדיין אפשר לומר שחזקיהו עשה חינוך בקורבנות, אלא שהשירה והתקיעות לא היו על קורבנות החינוך אלא על התמיד, ויעוין עוד לקמן, בשאלת השירה והתקיעה על קורבנות חינוך.

ד. חנוכת בית שני

בספר עזרא (פרק ג) נאמר שעולי בית שני בנו מזבח בלי להתחיל לבנות את ההיכל, והקריבו על המזבח תמידים ומוספים ונדבות, עוד לפני שחנכו⁶ אותו.⁷ ובהמשך הפרק נאמר שכשיסדו את היכל ה', הכוהנים תקעו בחצוצרות, והלויים הלילו את ה' בכלי שיר, ולא נאמר שהקריבו קורבנות.

4. וכעין זה כתב רש"י (שמות כח, לא) בנוגע ללשון מילואים.
 5. ולשונו היא: "ועשה על פי הדבור חנוך בית ה'". ואפשר שתלה זאת בדיבור ולא שזה כשאר החנוכות, מכיוון שלא הייתה חנוכה גמורה, שהרי היה כבר בית, ורק טיהרו אותו.
 6. יש להעיר כאן שבהמשך יבואר שיש שני סוגי חינוך (א) בתמיד של שחר (ב) בקרבנות מיוחדים לחינוך. וכאן כל הדיון על הסוג השני אבל החינוך בתמיד של שחר אפשר שכן נעשה וזה תלוי בשיטות שהבאנו בהמשך באיזה מזבח חונכים בתמיד של שחר.
 7. אמנם, הרד"ק (יחזקאל מה, יח) כתב: "אבל כשעלו מבבל עשו חנוכת המזבח באחד בתשרי והחלו להעלות עליו עולה קודם שיסד הבית". ומשמע שסובר שחנכו את המזבח, ואולי מפרש את הגמרא שהבאנו בהמשך: "מילואים עשו בימי עזרא", על אותו זמן, אף שלא נכתב בפסוקים שעשו מילואים, ויש לעיין בזה. מכל מקום, יש מפרשים שהגמרא מדברת על הקרבנות שנאמרו בפסוקים במפורש, והיינו הקרבנות שהקריבו בזמן שסיימו את הבית, וכדלקמן.

המלבי"ם מבאר שהכוהנים לא היו תוקעים אלא במועדים, ותקיעות אלו היו "הוראת שעה, שחשבוהו כמועד, מפני רוב שמחתם". מדבריו נראה שאין זה ענין של חינוך אלא של שמחה,⁸ כימי מועד.⁹ וכשסיימו לבנות את הבית, נאמר:

וְשִׁיצִיא בַּיְתָהּ דָּנָה עַד יוֹם תִּלְתָּהּ לַיָּרֵחַ אָדָר ... וְעָבְדוּ כְּגִי יִשְׂרָאֵל כְּהִנְיָא וְלִנְיָא
וְשִׁאָר כְּגִי גְלוּתָא חֲנֻכַּת בֵּית אֱלֹהֵא דְנָה בְּחֻדְוָה: וְהִקְרְבוּ לְחֲנֻכַּת בֵּית אֱלֹהֵא דְנָה
תּוֹרִין מָאָה דְכָרִין מְאִתִּין אֲמָרִין אַרְבַּע מָאָה וְצִפְרִי עֲזִין לְחֻטָּאָה עַל כָּל יִשְׂרָאֵל
תְּרִי עֲשָׂר לְמִנְיָן שְׁבָטֵי יִשְׂרָאֵל.
(דברי הימים ב' ו, טז-יז)

מבואר שכשסיימו לבנות, חנכו את הבית והקריבו קורבנות, אבל לא נאמר שהכוהנים תקעו בחצוצרות והלויים בכלי שיר. ופירש שם רש"י: "והקריבו לחנוכת – הקריבו לחנוכת בית זה קרבנות הללו, והוראת שעה היתה".

בספר נחמיה מתוארת השלמת בניית חומת ירושלים, ושם נאמר:

וּבְחֲנֻכַּת חוֹמַת יְרוּשָׁלַם בִּקְשׁוּ אֶת הַלְוִיִּם מְכֹל מְקוֹמֵתָם לְהִקְרִיב לְעֹשֶׂת
חֲנֻכָּה וְשִׁמְחָה וּבְתוֹדוֹת וּבְקִשׁוֹר מִצְלָתֵימָם נְכִלִּים וּבְכִנְרוֹת.
(נחמיה יב, כז)

מבואר שחנכו בכלי שיר ובתודות. ופרש"י: "ובתודות – ובהודאות". מבואר שמפרש שאין זו לשון קורבן תודה, אלא הודאה. ואולם, המלבי"ם כתב: "ובתודות – השתי תודות שבם קדשו את העיר, כקבלת חז"ל".

ה. חנוכת המזבח על ידי בית חשמונאי

בשבולי הלקט (סי' קעד) דן בטעם לכך שבחנוכה גומרים את ההלל, וכתב:

ועוד טעם אחר, כי חנוכה נקראת על שם שנתחנך הבית והוכשר לעבודה, שהרי היוונים טמאו את ההיכל והעזרות והמקדש וכל כליו, וכשגברו חשמונים, טהרו

8. וכן במגילת תענית (ד"ה בעשרין) נאמר: "ומה ראו לגמר בהם את ההלל? ללמדך שכל תשועה ותשועה שעשה הקדוש ברוך הוא לישראל, הם מקדימין לפניו בהלל ובשבח. וכך הוא אומר בספר עזרא: 'ויענו כל העם בהלל ובהודות לה' כי טוב כי לעולם חסדו על ישראל וכל העם הריעו תרועה גדולה בהלל לה' על הוסד בית ה', ואומר: 'לה' הישועה על עמך ברכתך סלה'. להקדוש ברוך הוא לעשות נסים ונפלאות, ולנו להללו ולברכו, שנאמר: על עמך ברכתך סלה". משמע שאין זה מצד החינוך אלא מצד שמחה והודאה לה'.

9. ואף שבכל יום תוקעים על התמיד ושרים, מכל מקום, נראה כוונתו שלרמב"ם לפי פירוש החינוך (מצווה שפד), בכל השנה הלויים תקעו ורק במועדים ובר"ח הכהנים תקעו, וכאן הכוהנים תקעו. לפי זה, החידוש כאן רק לענין התקיעה, ולחולקים על הרמב"ם (ע"ש בחינוך), אפשר שהחידוש כאן שתקעו לא על הקרבנות אלא על עצם הבניין, או שעד עכשיו פחדו לתקוע ולשיר מפחד האויבים (אלא שיש לעיין בזה בסוגיה, האם השיר מעכב), וכאן התחילו לתקוע ולשיר בלא פחד, וכדין הרגיל לתקוע ולשיר על הקרבנות, ויש לעיין בזה.

את הכל, ועשו חנוכה כמו שעשה משה בתחילת חינוכן לעבודה, וכן עשה עזרא... והרי אנו קורין כל יום נשיאים, כל יום ויום נשיא שלו חלוק משל חבריו. אם כן, כל נשיא ונשיא צריך לגמור הלל על קרבנותיו, ואין ראוי לחדש קריאת נשיא אחד בלא קריאת הלל.

מבואר בדבריו שגם החשמונאים חנכו את הבית, אבל לא מבואר איך חנכו. ובספר החשמונאים מבואר שקודם סיימו לטהר את הבית ולבנות את המזבח, ואחר כך, בכ"ה בכסליו, חנכו את הבית בשירים ובנבלים ובכנורות ובמצלותים שמונה ימים, והקריבו עולות ושלמים ותודה. וכן כתבו רבינו פרחיה (שבת כא ע"א) והתוספות יום טוב (מגילה ג, ו).

עם זאת, במגילת תענית (הסכוליון, ד"ה בעשרין) נאמר:

בעשרין וחמשה ביה, חנכתא, תמניא יומין דילא למספד בהון וכו', לשנה אחרת קבעום שמנה ימים טובים, ומה ראו לעשות חנכה שמנה ימים, והלא חנכה שעשה משה במדבר לא עשה אלא שבעת ימים, שנאמר: "ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים" וגומר, ואומר: "ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו" וגומר, ובשביעי הקריב אפרים, וכן מצינו בחנכה שעשה שלמה, שלא עשאה אלא שבעת ימים, שנאמר: "כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים". מה ראו לעשות חנכה זו שמנה ימים? אלא בימי מלכות יון נכנסו בני חשמונאי להיכל, ובנו את המזבח, וסדוהו בסיד, וכל שבעת הימים היו מתקנים בכלי שרת.

נראה שהכוונה לומר שחנכת החשמונאים הייתה בשבעת הימים שבהם בנו את המזבח ותיקנו את כלי השיר, ולא שקודם בנו ואח"כ חנכו, וזה מסתדר יותר עם הגמרא (שבת כא ע"ב) שאומרת שמצאו פך שמן והדליקו,¹⁰ שמזה נראה שבכ"ה בכסליו לא היו קורבנות, אלא רק הדלקת המנורה, ואף שסתם חנוכה מתבצעת לאחר גמר הבניין, אפשר שכאן משום שמחת הנצחון והשיבה למקדש, התחילו את החנוכה והשמחה מאותו יום של תיקון הבית והכלים.¹¹

10. וכן כתב הרמב"ן (במדבר ח, ב): "חנכה של נרות שהיתה בבית שני על ידי אהרן ובניו, רצוני לומר, חשמונאי כהן גדול ובניו, והביא מהמדרש, יש בה חנוכה אחרת שיש בה הדלקת נרות". ע"ש. משמע שהחינוך היה בנרות. וכן באורחות חיים (א, נט) כתב שחנכת הנרות שעשו חשמונאי ובניו. וכן כתב בפחד יצחק (יב, ז), שכיוון שבטלה הנבואה, וקרבנות החינוך אי אפשר להם כי אם על ידי גילוי נבואה, ממילא אין מקום בחנוכת בית חשמונאי לקרבנות של הוראת שעה (ויש לעיין אם כתב זאת גם לרמב"ן דלקמן, שנקט שהבאת קרבנות בחנוכת הבית היא מצווה לדורות, שהרי גם אם אין נבואה, אפשר להביא את הקרבנות בנדבה כמו בשלמה).

11. ואפשר ששאלת מגילת תענית: "ומה ראו לעשות חנכה שמנה ימים", אינה מתייחסת לאותה שנה, אלא לקביעת שמונה ימים לדורות, וכמו שנאמר: "לשנה אחרת קבעום שמנה ימים טובים", ואין בה תיאור לחנוכה שנעשתה בשנה הראשונה, ויש לעיין בזה.

ובמגילת תענית, נאמר שבכל שבעת הימים היו מתקנים בכלי שרת, ולכאורה קשה, שהרי ימי החנוכה הם שמונה. ואפשר שצ"ל שמונה, וכך גורס ה'קנאת סופרים' (על סהמ"צ לרמב"ם, שורש ג' ד"ה ויש עוד). אך אפשר ליישב, ששבעה ימים בנו ותיקנו את המזבח ואת כלי השרת, ובשמיני הקריבו על המזבח קורבנות וחנכו אותו בהם.

ומה'אור זרוע' (ח"ב סי' שכא) נראה טעם אחר, שכתב:

וכל שבעת הימים היו מתקנים בכלי שרת, ופי' דמיד היו מתקנין שמן אחר, אלא שהיו טרודין להכין ולטהר כלי שרת, ולעשות המזבח, ולא יכלו ליקח שמן אחר. ולכך נעשה נס בפך שמן, ונתקיים שמונה ימים.

נראה שכוונתו לומר שמכיוון שבמשך שבעה ימים היו טרודים בבניין המזבח וכלי השרת, ממילא לא היה זמן לתקן שמן אחר, אלא רק ביום השמיני, ולכן נעשה הנס והשמן דלק שמונה ימים, עד שהכינו ביום השמיני שמן חדש.

ו. חנוכת הבית בנבואת יחזקאל

יחזקאל מתאר בנבואתו את חנוכת הבית העתידי:

וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן אָדָם כֹּה אָמַר אֲ-דְנִי ה' אֱלֹהֵי חֲקוֹת הַמְּזֻבָּח בְּיוֹם הַעֲשׂוֹתוֹ לְהַעֲלוֹת עָלָיו עֹלָה וְלִזְרֹק עָלָיו דָּם: וְנִתְּתָה אֵל הַפְּתָנִים הַלְוִיִּם... לְשָׂרְתָנִי פֶר בֶּן בְּקָר לְחִטָּאת: וְלִקְחֶתָּ מִדְּמֹו וְנִתְּתָה עַל אַרְבַּע קַרְנֹתָיו וְאֵל אַרְבַּע פְּנוֹת הָעֶזְרָה וְאֵל הַגְּבוּל סָבִיב וְחִטָּאת אוֹתוֹ וְכַפְּרָתָהּ: וְלִקְחֶתָּ אֶת הַפֶּר הַחִטָּאת וְשָׂרְפוּ בְּמִפְקַד הַבַּיִת מִחוּץ לַמִּקְדָּשׁ: וּבַיּוֹם הַשְּׁנִי תִקְרִיב שְׁעִיר עִזִּים תְּמִים לְחִטָּאת וְחִטָּאת אֶת הַמְּזֻבָּח בְּאֶשֶׁר חִטָּאוּ בְּפֶר: בְּכָלוֹתֶךָ מִחִטָּאת תִּקְרִיב פֶּר בֶּן בְּקָר תְּמִים וְאֵיל מִן הַצֹּאן תְּמִים: וְהִקְרַבְתָּם לִפְנֵי ה' וְהִשְׁלִיכוּ הַפְּתָנִים עֲלֵיהֶם מִלַּח וְהִעֲלֹו אוֹתָם עֲלֵה לֵה': שְׂבַעַת יָמִים תַּעֲשֶׂה שְׁעִיר חִטָּאת לַיּוֹם וּפֶר בֶּן בְּקָר וְאֵיל מִן הַצֹּאן תְּמִימִים יַעֲשׂוּ: שְׂבַעַת יָמִים יִכְפְּרוּ אֶת הַמְּזֻבָּח וְטָהְרוּ אוֹתוֹ וּמְלֵאוּ יָדָיו: וַיְכַלּוּ אֶת הַיָּמִים וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי וְהִלָּאָה יַעֲשׂוּ הַפְּתָנִים עַל הַמְּזֻבָּח אֶת עֹלוֹתֵיכֶם וְאֶת שְׁלֵמֵיכֶם... (יחזקאל מג, יח-כט)

מבואר כאן שבמשך שבעה ימים מקריבים קורבנות, מכפרים על המזבח ומטהרים אותו, ולכאורה ימים אלו מקבילים לשבעת ימי המילואים. ואכן, יש דמיון בין לשונות רש"י בשני המקומות, שבמילואים (שמות כט, לו) כתב:

"על הכפורים" – בשביל הכפורים, לכפר על המזבח מכל זרות ותיעוב.

וביחזקאל (מג, כ) כתב:

"וכפרתהו" – תקנח אותו מדרך חול שבו, להכניסו בקדושה, להיותו ראוי לכפר עליו מזה ולהלך.

עוד נאמר ביחזקאל (מה, יח-יט), שמקריבים פר לחטא את המקדש ולכפר את הבית. ונחלקו המפרשים בשאלה האם מדובר באותו פר שהוזכר לעיל (בפרק מג).¹² רש"י (מנחות מה ע"א) כתב בנוגע לפר (שבפרק מה), שהוא כנגד היום השמיני למילואים:

וכי היכי דהקריבו מילואים דמשה בשמיני דידהו, דהוה ר"ח, כדאמרינן במסכת שבת (דף פז): בראשון באחד לחדש; ותנא: אותו היום נטל עשר עטרות כו', והקריב עגל בן בקר לחטאת; הכא נמי, הקריב פר בר"ח.

ובפירושו ליחזקאל (מה, כב) כתב שפר זה הוא האמור לעיל בפרק מג. אם כן, שבעת הימים שבהם מקריבים קורבנות ומכפרים על המזבח ומטהרים אותו, המתוארים בפרק מג, הם א-ז בניסן, ואינו כמילואים של משכן, שבהם הימים היו קודם לכן,¹³ לסוברים כך לעיל. כעין דברי רש"י, כתב הרד"ק בפירושו הראשון (יחזקאל מה, יח) שפר אחד הוא בשני הפרקים, ומקריבים אותו בר"ח ניסן, וזה כנגד היום השמיני שבו התחילו הכוהנים לעבוד, ובמשכן קדמו שבעה ימים ששמש בהם משה אבל כאן אין שבעה ימים קודם לכן.

אבל בפירושו השני פירש הרד"ק שיש כאן שני פרים פרק מג עוסק בז' ימים שקודם א' בניסן שבהם הקריבו פר שבעת ימים והם כנגד ז' ימי מילואים, ופרק מה שמפורש בו א' בניסן זה כנגד היום השמיני שהוא בא' בניסן.

א"כ מבואר שלרש"י אין ז' ימי מילואים קודם א' בניסן, והחנוכה לעתיד לבוא דומה ליום השמיני, או שהז' ימי מילואים הם מא' בניסן, כמו שמבואר (בפרק מג) שז' ימים מכפרים את המזבח, ולא כמשכן שהז' ימים היו קודם לכן (וכן מלשון הגמ' שהבאנו בהמשך מילואים הקריבו בימי עזרא נראה דהוי מילואים), ולרד"ק לפירוש השני החינוך לעתיד לבוא דמיא למשכן שיש ז' ימים מילואים קודם א' בניסן לכפר על המזבח ואח"כ בא' בניסן לכפר על הבית.

12. ובפשט הפסוקים היה מקום לומר שבפרק מ"ג מכפרים על המזבח כלשון הפסוק "יכפרו על המזבח" ובפרק מ"ה מכפרים על הבית, כלשון הפסוק: "וכפרתם את הבית", ואף אם זה אותו פר, יש לו שני תפקידים וכך משמע מהרמב"ן בהשגותיו על ספר המצוות (שורש ג), שכתב אבל היו שם מילואים עוד על המזבח להקדישו דכתיב (שם, כט): ופר חטאת תעשה ליום על הכיפורים וחטאת על המזבח בכפרך עליו וכתוב שבעת ימים תכפר על המזבח וקדשת אותו וכו'. וכן על הבית עצמו הקריבו מלואים לקדשו דכתיב (יחזקאל מה, יח): "בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר לחטאת וחטאת את המקדש" וכו'. אבל מרש"י והרד"ק לפירוש הראשון נראה לא כך אלא ששניהם אותו מטרם ופרק מה בא לפרש את פרק מג באיזה יום נעשה.

13. אולי אפשר לתת קצת טעם לדבר, שבמילואים של משה, עיקר המילואים היה לאהרון ובניו להקדישם, וזה צריך להיות קודם ר"ח ניסן, בשביל שבר"ח ניסן יהיו ראויים לעבודה, לכן ממילא, גם הכפרה למזבח התחילה קודם לכן, אבל כאן, שאין מילואים לכוהנים, ממילא הכל מתחיל בר"ח ניסן.

לגבי נבואת יחזקאל, לא התבאר בפסוקים באיזו חנוכה נאמרה, אבל מכל מקום, נראה מהפסוקים שמדובר על חנוכת הבית של בניין יחזקאל, שסמוכה לפסוקים אלו. ונחלקו בדבר זה. בגמרא (מנחות מה ע"א) נאמר:

א"ר יוחנן: פרשה זו אליהו עתיד לדורשה. רב אשי אמר: מילואים הקריבו בימי עזרא, כדרך שהקריבו בימי משה. תניא נמי הכי: רבי יהודה אומר: פרשה זו אליהו עתיד לדורשה; אמר לו ר' יוסי: מילואים הקריבו בימי עזרא, כדרך שהקריבו בימי משה; אמר לו: תנוח דעתך שהנחת דעתי.

ופרש"י:

"רב אשי אמר" – אני אפרשנה, מילואים הקריבו, והך נבואה דיחזקאל על בית שני נתנבאה, שהקריבו מילואים. וכי היכי דהקריבו מילואים דמשה, בשמיני דידהו דהוה ר"ח, כדאמרינן במסכת שבת (דף פז): בראשון באחד לחדש, ותנא: אותו היום נטל עשר עטרות כו', והקריב עגל בן בקר לחטאת, הכא נמי הקריב פר בר"ח.

רש"י מפרש שנבואת יחזקאל מתייחסת לבית שני.

עם זאת, אפשר שנבואה זו אכן התקיימה בבית שני, והיא תשוב ותקיים גם לעתיד לבוא, וכמו שאמר ר' יוחנן שפרשה זו אליהו עתיד לדורשה, אם כן קיומה הוא לעתיד לבוא, ואין הכרח לומר שרב אשי חולק עליו בזה.

ובחידושים המיוחסים לרשב"א (מנחות שם) כתב, שנבואת יחזקאל מתייחסת לבית שלעתיד לבוא, אלא שבבית שני עשו במקצת מאותה נבואה, והיינו לעניין זה שבמילואים הקריבו פר כנבואת יחזקאל, אבל לעניין המתנות, לא עשו כנבואת יחזקאל. וכך נראה מהרמב"ם (מעשה הקרבנות ב, יד-טו), שנבואת יחזקאל היא לעתיד לבוא, אלא שמדבריו נראה שבזמן עזרא עשו את הקורבנות הכתובים בפסוקים בעזרא שהוזכרו לעיל, והם הם אלה שהיו את המילואים,¹⁴ ולא הקריבו את הפר שנאמר ביחזקאל, ובשונה מהרשב"א שסובר שחופץ מהקורבנות שנאמרו בספר עזרא הקריבו את הפר שנאמר ביחזקאל למילואים. ונראה שהרמב"ם סובר שהגמרא שאמרה שמילואים הקריבו בימי עזרא התכוונה לקורבנות שנאמרו בספר עזרא, ולא על פי יחזקאל, וכמו שכתב רש"י (עזרא ו, יז):

14. וכן נראה שמבאר במעשה רקח את הרמב"ם (מעשה הקרבנות ב, טו), ע"ש. וכן כתב רבינו גרשום (שם): "רב אשי אמר מאי קושיא, מילואים הקריבו בימי עזרא לחנוכת הבית כדרך שהקריבו בימי משה, אף הכא נמי האי פר דיחזקאל לצורך מילואים הוא לעתיד לבא, ומשום הכי הוי חטאת, כהוה דמשה, דכתיב: 'קח לך עגל בן בקר לחטאת', וראש חדש נמי הוה". נראה שכוונתו שמילואים של יחזקאל יתקיימו לעתיד לבוא, אלא שגם בימי עזרא הקריבו מילואים, אבל לא פר של יחזקאל, אלא קרבנות אחרים הכתובים בפסוקים.

הקריבו לחנוכת בית זה קרבנות הללו, והוראת שעה היתה.

וכן כתב הלחם משנה (שם). והשטמ"ק (שם אות ה) כתב, שאם היו זוכים היו מקריבים בימי עזרא את הקורבנות המוזכרים ביחזקאל, ולא זכו, לכן נשארה נבואה זו לעתיד לבוא. וכן כתב המלבי"ם (עזרא ו, טז). וכן ניתן ללמוד מדברי רש"י (יחזקאל מג, יא):

מצאתי: ראויה היתה ביאה שנייה של עזרא, כביאה ראשונה של יהושע, לבא בזרוע ובנס, כדדרשינן: "עד יעבור". ובנין זה, מאז היה ראוי להם, כשעלו מן הגולה לגאולת עולם, אלא שגרם החטא שלא היתה תשובתם הוגנת על מנת שלא לחטוא, ויצאו ברשות כורש, ובנו לעצמן. ויש אומרים, בכבל נכשלו בכריות.

מבואר שנבואת בנין יחזקאל הייתה ראויה לבית שני, אלא שגרם החטא ולא זכו לכך, ולכאורה הכוונה לומר שהנבואה נשארה לעתיד לבוא. עם זאת, אפשר שאין בדברים אלו סתירה לדברי רש"י לעיל, שכן ניתן להבין שבגלל החטא נדחתה התקיימותה השלמה הנבואה לעתיד לבוא, ומכל מקום, עשו את המילואים בימי עזרא כנבואת יחזקאל.

ואפשר לומר טעם לכך, שאת המילואים עשו כנבואת יחזקאל, שנבואת יחזקאל בפרק מג נאמרה שם אחר בנין המזבח, לכפר על המזבח ולטהרו, ובבית שני, אף שאת עיקר הבית לא בנו כנבואת יחזקאל, מכל מקום את המזבח בנו כנבואת יחזקאל כמבואר במידות (ג ע"א) ובעירובין (ד ע"א), משום כך עשו מילואים למזבח כנבואת יחזקאל.¹⁵

נמצא שיש שתי שיטות עיקריות בנבואת יחזקאל של המילואים, למתי נתבא: א. רש"י: נאמרה לבית שני, ואולי גם לבנין העתיד.¹⁶ ב. המיוחס לרשב"א, רמב"ם: לבנין העתידי והשלם, ולא התקיימה בבית שני, שאינו הבניין השלם – או מצד עצמו, או מצד החטא.

15. ואולי היה מקום לומר לפי זה לדעת רש"י שהקריבו מילואים בימי עזרא כנבואת יחזקאל, שדוקא בימי עזרא צריך לעשות מילואים אלו משום שבנו מזבח בשונה מבית ראשון, אבל לעתיד לבוא אין צורך לעשות למזבח מילואים כיון שנעשה כמזבח בית שני, ולענין זה אמרין קידשה לשעתה קדשה לעתיד לבוא.

עם זאת, יותר נראה שצריך לעשות מילואים אלו לעתיד לבוא, כמו שכתבנו לעיל מדברי רבי יוחנן פרשה זו אליהו עתיד לדורשה אלמא היא לעתיד לבוא, ויש לעיין בזה. ובעיקר הענין, מצד קידשה לעתיד לבוא, כבר דנו בזה האחרונים, ובפשטות הדבר, קידשה לעתיד לבוא – הכוונה שהמקום התקדש, אבל מכל מקום, המזבח חודש וצריך לעשות לו מילואים.

16. ומה שלענין שאר נבואת יחזקאל בצורת הבית, לא נעשה כך בבית שני, אפשר שהסיבה לכך היא שנבואת יחזקאל סתומה, ובנו כדבריו רק במה שהבינו מנבואתו, ולכן בית שני היה מקצת כנבואת יחזקאל. ואולי הבינו בנבואה או בדרך אחרת, שאינם ראויים לבנין יחזקאל, ורק בדברים מסוימים ראויים.

אם כן, מבואר שכשבנו בית מחדש, חנכו אותו, אלא שכל בית לפי ענינו: בחלק היו מילואים, ובחלק רק חינוך. ואפשר שהכל בכלל חינוך, אלא שצורת החינוך בכל בית משתנה.

ז. תפקיד המילואים, היום השמיני והחינוך

יש לברר, לגבי ימי המילואים והיום השמיני וחנוכת המזבח והבית, מה עניינו של כל אחד. לכאורה נראה שיום השמיני אינו אחד מימי המילואים, וכן כתב ה'כלי יקר' (ויקרא ט, א):

ויהי ביום השמיני. זה יום שמיני למילואים. נראה מזה שגם יום זה הוא מכלל ימי המילואים שקדמו לו, וזה אינו, שהרי הכתוב אומר (ויקרא ח, לג): "כי שבעת ימים ימלא את ידכם" וכו'.

עם זאת, נראה ששבעת ימי המילואים הם הכנה והקדשת הכוהנים והמזבח, כלשון 'מילואים', שמשמעותה מילוי והשלמה, וכמו שנראה מרש"י בכמה מקומות, וכדבריו הנ"ל (שמות כט, לו), שהעניין הוא הוצאה מרשות חולין לרשות גבוה, אבל היום השמיני, אחר שכבר התקדשו הכוהנים והמזבח, הוא יום הכנת עם ישראל להשראת שכינה.

ונראה שחנוכת המזבח היא דבר נוסף על מה שנאמר לעיל, שעניין החנוכה אינו קידוש את המזבח ולהשראת שכינה, אלא מעשה מצד עם ישראל של התחלת העבודה במזבח, והנשיאים, שהם ראשי העם, הם התחילו בהקרבה.

לפי זה, שבעת ימי המילואים, הם ימי הכנת הכוהנים והמזבח לעבודה. אחריהם מגיע היום השמיני, שהוא הכנה להשראת שכינה. אחריו מגיע החינוך בהקרבת קורבנות הנשיאים, שהוא התחלת העבודה במזבח.

ואולי אפשר לומר דבר אחר, שהיום השמיני הוא חינוך הבית והמזבח בסדר העבודה שנאמרה ביום השמיני, להשראת שכינה ובקורבנות הנשיאים, זאת אומרת, שמשם רבנו בשבעת ימי המילואים בנה ופירק את המשכן, ויש אומרים שאף משח אותו, אם כן, שבעת ימי המילואים הם מילואים למשכן ולמזבח, והיום השמיני הוא גם חנוכת המשכן וגם חנוכת המזבח: חנוכת המשכן, בסדר העבודה שנאמרה ביום השמיני; וחנוכת המזבח, בקורבנות הנשיאים (לצד שהבאנו לעיל, שהיום השמיני הוא א' בניסן).

ואולי הדבר תלוי בפירוש הכתוב בספר ויקרא:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶתְּרַן קַח לְךָ עֶגְלָה בֶּן בָּקָר לְחֵטְאת וְאַיִל לְעֹלָה תְּמִימִם וְהִקְרַב לְפָנַי ה':
וְאַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר קָחוּ שְׁעִיר עִזִּים לְחֵטְאת וְעֶגְלָה וְכֶבֶשׂ בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם
לְעֹלָה: וְשׁוֹר וְאַיִל לְשִׁלְמִים לְזִבְחַת לְפָנַי ה' וּמִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן כִּי הַיּוֹם ה' נִרְאָה
אֵלֵיכֶם. (ויקרא ט, ב-ד)

ושמא נחלקו בפירוש "כי היום ה' נראה אליכם" – האם כוונה לומר שמשום שה' נראה, לכן יש להביא קורבנות לפני כן, ואם כן אין הקורבנות כעין מילואים, אלא כעין הכנה של

ישראל להתגלות השכינה שאינה תלויה במעשה ההכנה, וההכנה נעשית כדי להגיע להתגלות מהמקום הנעלה והראוי ביותר; או שהכוונה לומר שיש להביא קורבנות בשביל שה' יראה, וההכנה הכרחית לעצם התגלות השכינה, ואם כן הקורבנות כמילואים, אלא שבשבעת הימים הראשונים, אפשר שזה לכוהנים ולמזבח וביום השמיני להשראת שכינה.

מדברי רש"י (ויקרא ט, כג) נראה כפירוש השני, וכן משמע מה'תורה תמימה' (שם הערה ה) ומה'משך חכמה' (ויקרא ט, ד הנ"ל¹⁷), ואילו מדברי הספורנו (ויקרא ט, ד) נראה כפירוש הראשון.

והרמב"ן כתב שהקורבנות הם בשביל השראת שכינה, אבל לא בתור מילואים, אלא בתור חינוך, לחנוך אותם לעבודה ואז תשרה שכינה, או שהם בשביל לכפר על חטא העגל, והיינו ששבעת ימי המילואים הם בשביל לכפר ולמלא ידם של הכוהנים והמזבח, והיום השמיני לכפר על חטא העגל ובזה תשרה שכינה.

לפי זה, לעתיד לבוא בשאר החינוכים, אפשר שאין צורך לעשות כיום השמיני, שכיוון שנחנכו אהרון ובניו, נחנכו לעולם, וכן אין צורך לכפר על חטא העגל, שכבר התכפר להם, ורק יש צורך ושייכות למילואים למזבח וחינוך הבית והמזבח.

ח. מהות ה"מילואים"

כתב ה'משך חכמה' (ויקרא ט, ד):

ושור ואיל לשלמים. ונראה דהיה הוראת שעה שלמים, היינו קדשים קלים, בצבור וכו'. וזה כוונת הפסוק (מל"א ח, סב): "והמלך וכל ישראל עמו זובחים זבח לפני ה'". דשלמים קדשים קלים לא מצאנו בצבור, רק בשמיני למילואים, וכן שם היו מילואים וזבחו שלמים בצבור.

מדבריו נראה שבמילואים יש להקריב קורבן ציבור של שלמים, ולעיל דנו בדבריו.

17. והיה אפשר לומר שמפרש שחינוך ומילואים הם שמות לאותו דבר, לכן ביום השמיני שהוא יום חנוכת המשכן היה גם מילואים, וכמו שהבאנו מדבריו לעיל לגבי חזקיהו שכתב "היה זה אצלם כעין חינוך וכו' ועז"א מלאתם ידכם לה', שהחינוך קרוי מילוי יד" וכך משמע מרש"י שמות פרק כח פסוק מא שכתב: "ומלאת את ידם - כל מלוי ידים לשון חנוך, כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה הוא מלוי, ובלשון לעז כשממנין אדם על פקידת דבר, נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גנ"ט בלעז [כפפה], ועל ידו הוא מחזיקו בדבר, וקורין לאותו מסירה ריושטי"ר בלעז [להסמיד] והוא מלוי ידים". נראה מדבריו שמילוי זה חינוך אבל אפשר שאין כוונתו לגמרי אלא כעין חינוך שהרי לשון חינוך שהרי במקום אחר (דברים כ, ה) כתב רש"י: "חנוך לשון התחלה", וכאן מפרש לשון החזקה. ובאמת הרמב"ן (שמות שם) חלק על רש"י, וז"ל: "ולא הבינותי בדבריו איך יבא לשון מלוי ידים לחנוכת כל דבר וכו'. והנכון בלשון מלוי ידים בתורה, שהוא לשון שלמות וכו'".

כתב הרשב"ץ בזהר הרקיע:¹⁸

והיה נראה מדבריו, דמצוה לדורות היא, בכל התחלת הקרבנות, לעשות איל מילואים, אבל לא מצינו בחנוכת שלמה ולא בחנוכת בית שני שעשו איל מילואים, שהוא כדין שלמים, ושיהא טעון לחם, וגם בדברי יחזקאל אינו נזכר.

מדבריו משמע שמילואים היינו קורבן שלמים, וכן כתב רש"י (שמות כט, כב):

"כי איל מלאים הוא" – שלמים, לשון שלמות שמושלם בכל. מגיד הכתוב שהמילואים שלמים, שמשמים שלום למזבח ולעובד העבודה ולבעלים וכו'.

נראה שהם פירשו 'מילואים' לשון שלמים. אבל אין הכרח שכוונתם שמילואים היינו דווקא שלמים, אלא רק שאיל המילואים הוא שלמים, וכן בפסוק (ויקרא ח, לג): "עד יום מלאת ימי מילואיכם", תרגם אונקלוס: "עד יום משלם יומי קורבנכון", אם כן, לכאורה מפרש מילואים קורבנות, מכל מקום, אפשר שמילואים היינו השלמת הכוהנים והמזבח, והדבר נעשה על ידי קורבנות, ולא שפירושה המילולי של המילה מילואים הוא קורבן שלמים ותו לא, או קורבנות בכלל. וכן נראה מדברי הרמב"ץ (שמות כח, מא), שעניין המילואים הוא השלמה לכוהנים, ואף איל המילואים הוא מלשון שלמות, ומילואים מתקיימים לאו דווקא בקורבן שלמים, שכן הכוהנים הם המשתלמים והמתמלאים.

עוד כתב הרמב"ץ (ויקרא ח, כג): "כי עניין המילואים, שתהיה להם יד שלמה לעבוד את עבודת ה', ויאמר כן במזבח עצמו והעובדים וכו'". ולצד שמילואים אינם דווקא שלמים, מובן מדוע במילואים של יחזקאל לא נזכרו שלמים, שמילואים אפשר לקיים על ידי שלמים ואפשר גם על ידי קורבנות אחרים, אבל לצד שמילואים הם דווקא שלמים, קשה, מדוע ביחזקאל לא נאמר להקריב שלמים.

והיה אפשר לומר שלשון מילואים הוזכרה בתורה דווקא לגבי כוהנים, שיש להכינם ולהשלימם לעבודה, אבל לגבי המזבח לא נאמרה לשון מילואים, אלא לשון כפרה, משום שצריך לכפר עליו ולהכשירו. אם כן, ביחזקאל אין ממש מילואים, אלא כפרה על המזבח, ומה שנאמר: "מילואים הקריבו בימי עזרא", אפשר שהלשון מושאלת, והרי גם במילואים של משה לא נאמרו שלמים אלא לגבי הכוהנים, אבל לגבי המזבח נאמר רק פר חטאת.

ט. המקור לחינוך הבית

יש לברר מהו המקור לחנוכת הבית, והאם היא מהתורה, או שע"פ נבואה, או אפשרות שלישית, שנהגו כך מאליהם מתוך שמחה בבית. הרמב"ם (ספר המצוות, שורש ג) השיג על בה"ג, שמנה בכלל תרי"ג מצוות את חנוכת המזבח, וכתב שאין למנותה, לפי שהייתה לשעה

18. הובא ברמב"ם מהד' פרנקל, בספר המצוות, סוף שורש ג.

ולא לדורות. כעין זה כתב גם בהלכותיו (מעשה הקרבנות ב, יד-טו), שהמילואים שהקריבו בימי שלמה ובימי עזרא, וכן אלו שיקריבו לעתיד לבוא, הם נדבות או הוראות שעה, ואינם מדין התורה.¹⁹ ויעוין עוד באור שמח (שם).

על דברי הרמב"ם הללו השיג הרמב"ן (בהשגותיו על ספר המצוות שם), וכתב שחינוך המזבח הוא מצווה לדורות. והוכיח זאת מהאמור במשנה (מנחות מט ע"א) שאין מחנכים את המזבח אלא בתמיד של שחר.²⁰

על כך העיר בזה הרקיע (שם), שגם בנוגע למנורה ולשאר הכלים, נאמר כעין זה (מנחות שם): "שאיין מחנכין את מזבח הזהב אלא בקטורת הסמים, ולא מזבח העולה אלא בתמיד של שחר, ולא את השולחן אלא בלחם הפנים בשבת, ולא את המנורה אלא בשבעה נרותיה בין הערבים", והרי חינוכים אלו לא נמנו בתור מצווה. וכתב שם שאין חינוך המזבח בתמיד של שחר מצווה, אלא התחלה.²¹

עוד כתב הרמב"ן, שלא רק **חינוך המזבח** הוא מצווה, אלא גם **חינוך הבית**, ומשום כך נעשו חינוכים על ידי משה, שלמה ואנשי כנסת הגדולה, וכן ייעשה גם לעתיד לבוא. המצווה מהתורה היא לחנוך על ידי קורבנות, ושיעור הקורבנות נקבע בהוראת שעה, או על ידי נבואה או בנדבה.²² הרמב"ן לא ציין את המקור למצווה זו מן התורה, ובמקום אחר (במדבר ז, יג) השלים את דבריו וכתב שהמקור הוא מקורבנות הנשיאים, שה' ציווה עליהם (במדבר ז, יא): "נְשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נְשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם יִקְרְבוּ אֶת קַרְבָּנֵם לְחֻנֵּת הַמִּזְבֵּחַ".

הרמב"ן המשיך והקשה ממקורות שמהם נראה לכאורה שמילואים הם קודשי שעה, ותירץ שאפשר היה לומר שאין **פרטי** פרשת המילואים אלא לשעה, אבל **עיקר המצווה** לדורות. והמשיך הרמב"ן וצייד, שקודשי שעה הם המילואים לכוהנים, שמכיוון שכבר

19. ואף שהיה אפשר לומר שכוונת הרמב"ם שאף שהם מהתורה מ"מ אינם קרבנות הנוהגים תמיד, אלא רק בתור מילואים, אבל מ"מ מלשונו "הנביא צוה ופירש" וכן "דברים הנוהגים לדורות הם דברי תורה וכו'", נראה שאינם דברי תורה אלא דברי נביא, ואף מדבריו בספר המצוות נראה שאין לפרש כך. עם זאת, הקנאת סופרים שם בספר המצוות סובר בדעת הרמב"ם שיש מצווה לדורות, אלא שזה בכלל מצוות בנין הבית והמזבח.

20. והנה, יש מצוה להקריב תמיד של שחר, ואם כן יש להבין במה נוספה מצוות חינוך על עצם מצות הקרבת התמיד. ונראה שהמצווה היא בזה שאם בנו המזבח ביום, ויש זמן להקריב תמיד של בין הערביים, ואעפ"כ לא מקריבים אותו אלא מחכים לתמיד של שחר – בזה נוספת מצוות החינוך על עצם מצוות הקרבת התמיד. וכן לענין שאר קרבנות, שאם עבר זמן התמיד אז בזה שלא מקריבים שום קורבן עד שמחנכים בתמיד של שחר, בזה נוספת מצוות החינוך על עצם מצוות הקרבת התמיד.

21. ובמגילת אסתר שאל מדוע לא מנו לאו. ויש לעיין בשאלתו, שלכאורה אינו לאו בפני עצמו אלא לאו מכלל עשה.

22. ונראה דהיינו דברים שהם כתורה, אבל זה שהקריבו הנשיאים בשבת, וכן קטורת היחיד שהקריבו הנשיאים, נראה שזה בנבואה, ואולי לעניין שבת נאמר בהדיא נשיא אחד ליום וגו'.

נבחרו, נבחרו לעולם, ואינם צריכים למילואים, אבל יש צורך במילואים שעל המזבח ועל הבית להקדישם, שהם מזבח ובית חדשים. עוד כתב הרמב"ן להוכיח כדבריו, מהמילואים שיתקיימו לעתיד לבוא כשיקומו אהרן ובניו (יומא ה ע"ב), והיינו משום שבטלה משיחתם משמתו, ואם כן, הוא הדין בבית ובמזבח שכשנעשה חדשים צריכים מילואים.

מבואר מדבריו, שכל הנעשה מחדש צריך חינוך, ואם למשל היו בונים מזבח חדש, ואת הבית לא היו מחדשים, היה המזבח לבדו צריך חינוך,²³ אלא שאת המזבח נראה שמחנכים בתמיד של שחר, כמבואר במשנה במנחות הנ"ל, ואת הבית מחנכים בקורבנות, כמבואר בשלמה ובעזרא וביחזקאל. ואף שכלי שרת עבודתם מחנכתם, ונראה שזה גם במזבח, ולכן אין צריך למושחו בשמן המשחה, מכל מקום יש צורך לחנכו בתמיד של שחר, בנוסף לעבודה שמחנכתו.

דברי הרמב"ן צריכים עיון. בתחילה כתב שחינוך המזבח לדורות הוא בתמיד של שחר, ואחר כך כתב שהחינוך הוא בקורבנות לחינוך ולמילואים. וכן כתב גם בדבריו בפרשת נשא שהובאו לעיל. ולכאורה יש סתירה בדבריו. ואף מהפסוק (שמות כט, לו) נראה שמחנכים את המזבח בפר חטאת, ולא בתמיד של שחר. ואפשר שלרמב"ן יש שני דברים בחינוך: תמיד של שחר, והקרבת קורבנות לחינוך, שאין להם שיעור מן התורה,²⁴ ובשניהם מחנכים את המזבח, ובנוסף לזה מילואים. ולפי זה, לכאורה הוא הדין בכל פעם שבונים מזבח חדש, נדרש חינוך גם בתמיד של שחר וגם בקורבנות.²⁵

ואולי אפשר שלא בכל בניין מזבח צריך מילואים וחינוך, אלא מצד זה די בחינוך בתמיד של שחר, ודווקא כשבונים בית ומזבח חדש, יש צורך לחנכו ולעשות מילואים,²⁶ והיינו שתמיד של שחר נצרך בשביל כל מזבח, אבל החינוך והמילואים בקורבנות, נצרכים רק בבניין בית חדש עם מזבח חדש. ואפשר שזו כוונת המלבי"ם (יחזקאל מג, יח), שכתב שמזבח חדש מחנכים בתמיד של שחר, ואילו ביחזקאל מתואר "חינוך כללי לכלל המקדש", והוא זה שכולל קורבנות רבים.

23. ויש לעיין בזמן הורדוס לגבי הבית אם עשה חנוך הבית, ואף שאינו בית חדש אלא המשך לבית שני, וכמו שראיתי בספר נשמה של שבת (עמ' 241) שכן כתב הגר"ש גורן זצ"ל, מכל מקום, אפשר שצריך לחנכו כמו בזמן החשמונאים, או ששם שונה הדבר, שהיה הפסק גמור בעבודה, מה שאין כן כאן, שמדובר ממש בהמשך של הבית.

24. ונראה דהיינו שיש שני פסוקים לחינוך: פסוק לתמיד של שחר, "וזה אשר תעשה על המזבח", ופסוק לקרבנות, "ונשיא אחד ליום", וכמובא לעיל.

25. ולפי זה, בשלמה שחנכו את הבית, צריך לומר שהקרבנות שהקריבו בחנוכת שלמה עלו גם למזבח.

26. ואין נראה לומר שתמיד של שחר זה בתור חינוך המזבח, וקרבנות הנשיאים בתור חינוך הבית, שלשון התורה חנוכת המזבח, וכן הרמב"ן עצמו כתב: "אבל היו שם מילואים עוד על המזבח להקדישו וכו'".

עוד יש לעיין בדברי הרמב"ן – שתחילה פתח הרמב"ן בחינוך המזבח, וסיים במילואים. ולכאורה אינם אותו דבר, שכן מילואים היינו השלמת הדבר והכנתו, ובמשכן זה היה בשבעת ימי המילואים, ואילו חינוך הוא התחלת השימוש בדבר, ובמשכן זה היה ביום השמיני, וכפי שהתבאר לעיל. ואפשר שהרמב"ן סובר שיש צורך גם בחינוך וגם במילואים, או שסובר שצריך לעשות דבר בתחילת הבית, ואפשר אחד משניים: או חינוך או מילואים. ועוד אפשר, שאף שעצם המילואים והחינוך הם שני דברים שונים, מכל מקום גם על ידי מילואים מתקיים חינוך, שבמילואים אלו מחנכים את המזבח,²⁷ וכלשון הרמב"ן שהובאה לעיל: "והיא חנוכה למזבח במלואים".

ובעיקר הדבר, לרמב"ן שיעקר המצווה הוא מהתורה, והשיעור הוראת שעה, לא נאמר איך חונכים, אלא רק שצריך לחנוך, ואפשר לומר שצורך החינוך היא תמיד היא על ידי נביא לומר לנו איך לחנוך, אבל אפשר שאין צורך בנביא אלא שיעקר המצווה היא לחנוך על ידי קורבנות, אלא שהשיעור הוא לפי נדבתם, אלא אם כן יש נבואה מיוחדת איך לחנוך, כמשכן ובניין יחזקאל.

וב'משנה למלך' (מעשה הקרבנות ו, יט) מבואר שיש בעניין זה מחלוקת בין הרמב"ם לרמב"ן. לפי הרמב"ם הקורבנות שהקריבו בימי שלמה לחנוכת הבית היו דרך נדבה, ולא היו קורבנות ציבור.²⁸ אבל לדעת הרמב"ן הסבור שהחינוך הוא מצווה הנוגת לדורות, אף שהשיעורים אין להם קצבה, מכל מקום כיון שמחויבים לחנך את הבית, והם רצו לחנך בשיעור זה, יש דין קורבן צבור לכל מה שהביאו. נראה שלמחלוקת זו יש נפקא מינה לעניין סמיכה ונסכים, שנוהגים בנדבת יחיד ואין נוהגים בנדבת ציבור (תמורה כ ע"ב).

27. ולפי זה, אפשר שאין חובה גם לעשות מילואים וגם חינוך, אלא עיקר המצווה זה רק חינוך אלא שגם במילואים אפשר לחנוך, ולכן שלמה עשה רק חינוך ולא מילואים, אלא שממה שהביא הרמב"ן ראייה מזה שבתחיית המתים יקדשו אהרון ובניו, לכך שגם כשנבנה מזבח ובית חדש, נעשה מילואים, נראה שהצורך לעשות מילואים אינו רק משום חינוך, אלא עצם הדבר להכין הבית והמזבח לעבודה, ויש לעיין בזה.

28. ולכאורה היה מקום לדחות שאף שהקריבו נדבה קרבנות הנדבה היו של הציבור (אפשר על ידי שהקנו לציבור), ואף שיש מחלוקת האם ציבור מתנדב נדבה, עיין ויקרא (א, ב) ברש"י וברמב"ן, וכן במלחמות (ברכות יג ע"א), מכל מקום, אפשר שלקחו מכספי השקלים קרבנות (עי' שקלים פ"ד מ"ד), אלא שזה ניחא בקורבן עולה שהציבור מביא, אבל הרי מבואר (מלכים א, ח, סג) שהקריבו גם שלמים, והרי אין הציבור מביא שלמים, כדאמרינן בספרא (ויקרא – דבורא דנדבה, פרשה יג פרק טז, ה). אם כן, מוכח שהביאו שלמים נדבה בתור קורבן יחיד, אם כן אפשר שהוא הדין העולות היו נדבת יחיד, אבל לרמב"ן, שיש מצווה לחנוך ואין השלמים באים נדבה, סובר המשנה למלך שהוא קורבן ציבור, מכיוון שחובה על כל ישראל לחנוך את הבית והמזבח, אלא שיש לעיין מהנשיאים, שלכאורה הוי קורבן יחיד, ואולי אין כוונת המשנה למלך שממש הוי קורבן ציבור, אלא דין קורבן ציבור, אלא שאם אין כוונתו עול ציבור ממש, אם כן מנין לו שיש לו דין קורבן ציבור. וצ"ע.

י. חינוך בתמיד של שחר

נאמר בגמרא (מנחות מט ע"א):

שאינ מחנכין את מזבח הזהב אלא בקטורת הסמים, ולא מזבח העולה אלא בתמיד של שחר.

ועוד נאמר בגמרא (מנחות נ ע"א):

לא הקריבו כבש בבקר לא יקריבו בין הערבים; במה דברים אמורים – שלא נתחנך המזבח, אבל נתחנך המזבח יקריבו בין הערבים.

יש לברר האם דין זה מתייחס לכל מזבח שבונים, וכן האם זה לעיכובא, וכן האם הכוונה שרק לעניין התמיד, כשלא חנכו את המזבח לא יקריבו תמיד של בין הערביים עד שיקריבו תמיד של שחר, אבל שאר קורבנות אפשר להקריב, או ששום קורבן אין להקריב קודם לחינוך בתמיד של שחר.

1. הגדרת המזבח שטעון חינוך

בפשט הדברים, היה נראה שמדובר בכל מזבח, שכל מזבח נחנך בתמיד של שחר. ולעיל הועלתה אפשרות לומר, שזה דווקא בסתם חינוך מזבח, אבל כשמחנכים גם את הבית, יש צורך גם במילואים. אף מפשט לשון הרמב"ם (תמידין ומוספין א, יב) נראה שיש לחנך כל מזבח חדש, שכן כתב את דין החינוך ב"מזבח חדש שעדיין לא קרב עליו כלום". וכן כתבו להדיא הפנים יפות' (במדבר כח, ד)²⁹ וערוה"ש (קדשים קב, יד), וכן עולה ממה שכתב בשו"ת מנחת שלמה (תניינא ב-ג, סי' קמ) שהקרבה בזמן הזה תצריך חנוכה של המזבח, אף אם תיעשה ללא בניין הבית.

על דעה זו הקשה החזון איש (מנחות ל, ג-ה), שאם כן גם במזבח שנפגם יידרש חינוך, והרי נאמר בגמרא (זבחים נט ע"א): "מזבח שנפגם – כל הקדשים שנשחטו שם פסולין", ותיפוק לי שכיון שנפגם וצריך לתקנו, נפסל מצד שבעינין לחנכו בתמיד של שחר,³⁰ ומסקנתו שרק בחינוך כעין של משה שלמה ועזרא, וכן לעתיד לבוא, שהיה חרב על פי ה' וגם פקעה קדושת הארץ וחזר, נחשב חדש לעניין חינוך, ורק במקרים אלו נדרש חינוך בתמיד של

29. ומה שכתב מילואים, לכאורה אין כוונתו לדין מילואים, שלא מצאנו שבכל מזבח צריך מילואים, אלא הכוונה להקדיש ולחנך ולהשלים את המזבח.

30. ומה ששאל שם מקטורת, לא זכיתי להבין, הרי אף שמקטירים במקומו היינו שהמקום קדוש, אבל על גבי המזבח אם אינו קדוש א"א להקטיר עליו, לכן בעינין לקדשו בתור מזבח.

שחר, ע"ש באורך. ושם חילק, שאם זה מדין מזבח חדש, הרי עבודתם מחנכתם, אבל אם זה כדין חינוך של משה אין בזה עניין של קידוש, אלא מצוות חינוך,³¹ ע"ש.

ולכאורה, היה אפשר להשיב על דברי החזו"א, ולחלק בין מזבח חדש שנדרש בו חינוך, ובין מזבח שנפגם ונדרש בו תיקון, שבפגמת המזבח לא נפסלו כל אבניו, אלא רק אותה אבן שבה הפגם (הל' בית הבחירה פ"א הט"ז), ולכן אין צורך בחינוך.³² וכך נראה ליישב את דעת הרמב"ם וסיעתו הנ"ל, שנראה שלא סברו כחזו"א. ובדעת החזו"א, נראה שהבין אחת משתיים: א. חינוך שייך גם בחלק מהמזבח, ולא רק בכלו. ומכיוון שצריך לתקן את המזבח, ממילא אותו תיקון צריך חינוך וקידוש, שבכל הכלים נאמר עבודתם מחנכתם, אך במזבח נדרש חינוך בתמיד של שחר. ב. מכיוון שלמעשה, הפגם המועט פסל את כל המזבח, הרי שבתיקונו הוכשר מחדש כל המזבח, וכולו טעון חינוך. ויעוין עוד במנחת חינוך (מצווה תא) שהסתפק בשאלה האם מזבח שנפגם טעון חינוך.

2. האם תמיד קודם לכל הקורבנות

בשו"ת מנחת שלמה (שם) כתב:

אלא שעיקר דבריהם צ"ע, דלפי מה דסברי שאי אפשר להקריב בזה"ז כי אם קרבן פסח, הרי קשה טובא ממשנה שלימה, שאין מחנכין את המזבח אלא בתמיד.

מבואר בדבריו שאין להקריב שום קורבן קודם תמיד של שחר, וכן כתב בגבורת ארי (תענית יז ע"א ד"ה אסור), וכן הסכים ר' אברהם פארדו (בתשובתו שנדפסה בשו"ת יוסף אומץ לחותנו החיד"א, סי' ו ד"ה הדרן), וכן נראה מערוך השולחן (קדשים קב, יד). והמקדש דוד (קדשים א, א ד"ה מיהו) נקט שלא התמעט אלא תמיד של בין הערבים, אך אפשר להקריב קורבנות אחרים.

ולכאורה מחלוקת זו תלויה במחלוקת אחרת, שכן לגבי דין זה שאין מחנכים אלא בתמיד של שחר, נחלקו המפרשים אם הקריבו קורבן התמיד בשבעת ימי המילואים או רק

31. ולולי דבריו, לכאורה הכל אחד, לחנך את הדבר ולהכשירו לעבודה, וכן מחנכים את הבית להיות בית המקדש, אלא שלפי זה, הרי עבודתם מחנכתם זה עיכובא שלולי זה אי אפשר לעבוד, אם כן גם חינוך הבית להוי עיכובא, ועיין בזה בהמשך.

32. ואולי אפשר להוסיף טעם בזה, שעל תמיד של שחר נאמר עליה השלם כל הקרבנות כולם שכל הקרבנות הם על גבי תמיד של שחר, לכן במזבח שכבר נבנה ונחנך בתמיד של שחר אם לא הקריבו עליו באותו יום תמיד של שחר אינו מעכב, כיון שהקריבו ביום אחר, אבל בתחילת המזבח בעינן תמיד של שחר, ולכן זה שייך רק במזבח חדש ולא במזבח שנפגם, שכבר הקריבו עליו תמיד של שחר. ואם זה נכון, החינוך בתמיד של שחר אינו ממש מדין חינוך המזבח, אלא מצד שתמיד של שחר צריך לקדום לכל הקרבנות, שתחילת עבודת הקרבנות במזבח זה הוא בתמיד של שחר, ויש לעיין בזה.

מהיום השמיני.³³ ויעוין בשפת אמת (שבת פז ע"ב) שהאריך בביאור מחלוקת זו: האם הקריבו תמיד מתחילת שבעת ימי המילואים, או רק מהיום השמיני למילואים, הוא ר"ח ניסן.³⁴ ולסוברים שהקריבו תמיד, אפשר שטעמם הוא שאין מחנכים את המזבח אלא בתמיד של שחר, ולכן אין להקריב שום קורבן עד שיקריבו תמיד. ולסוברים שלא הקריבו תמיד, אפשר שדין קדימת תמיד של שחר לא נאמר אלא ביחס לתמיד של בין הערביים, אך את שאר הקורבנות ניתן להקריב לפני תמיד של שחר.

עם זאת, ייתכן לחלק בין מילואים לשאר הקורבנות: את המילואים הקריבו לפני תמיד, כדי לקדש את המזבח ולהכשירו להקרבת תמיד, ועד סיום ימי המילואים לא היה ניתן להקריב תמיד על המזבח, שהרי לא התקדש, ורק אחרי ימי המילואים חל הדין שאין מחנכים את המזבח אלא בתמיד של שחר, שזה דין בתחילת העבודה על המזבח שהתקדש בימי המילואים. ונראה יותר שזה טעמם של הסוברים שאין מקריבים על מזבח שלא נחנך בתמיד.³⁵

והסוברים שכן הקריבו את התמיד בימי המילואים, ייתכן שסוברים שלא היה זה רק בתורת הקרבת התמיד הקבועה, אלא גם בתור חינוך וקידוש המזבח, וכמו שכתב השפת אמת (שבת שם): "ואולי כיון דזה היה מילואים וחינוך העבודה, לא חשבינן לי וכו'".

3. האם חינוך בתמיד של שחר מעכב

נראה שאם אי אפשר להקריב את התמיד של שחר, כגון שאין כבשים בני שנה אלא שאר בהמות, אז אין להקריב שום קורבן, שהרי על זה נאמר שאין מחנכים אלא בתמיד של שחר,

33. והיינו לסוברים ששבעת ימי המילואים הם קודם ראש חודש ניסן, אבל לסוברים ששבעת ימי המילואים התחילו בר"ח ניסן, אם כן ודאי הקריבו התמיד, שבר"ח ניסן נאמר בהדיא (שמות מ, כט): "ויעל עליו את העלה", ופרש"י: עולת התמיד.

34. ומהנצי"ב (שמות מ, ו; שם, כט) נראה שסובר שלא הקריבו את התמיד, והביא מהתוס' דהוי כבמת יחיד. ועיין עוד בזה ביריעות שלמה (הל' ביאת המקדש פ"א ה"ז).

35. והמלבי"ם (שמות מ, כט) כתב בנוגע ליום השמיני למילואים, שהקריבו קרבנות אחרים לפני תמיד של שחר, ואת התמיד של שחר עצמו הקריבו למחרת, אלא שכתב זאת מטעם אחר, שהמזבח היה נחשב לבמה, כיוון שלא הקימו את קלעי החצר. ולפי דבריו, יש להבין כיצד הקריבו בשבעת ימי המילואים. ואולי סובר שגם בשבעת ימי המילואים, כיוון שלא נתקדש המזבח, יש לו דין במה וניתן להקריב עליו קרבנות אחרים לפני תמיד של שחר, או אולי סובר כמו שכתבנו שימי המילואים שונים, שבהם התקדש המזבח. מכל מקום, מדבריו נראה שבמת ציבור אינה צריכה חינוך בתמיד של שחר, ואולי סובר כמו החזו"א לעיל שחינוך המזבח לחוד לא בעינן לחונכו בתמיד של שחר אלא א"כ התחנך גם הבית, אלא שלעיל הבאנו מדבריו ביחזקאל שנראה לא כחזו"א, ואולי סובר שכל מזבח צריך חינוך אבל בתנאי שזה מזבח של בית ולא של במה, ואולי סובר שדין במת יחיד היה למזבח, ויש לעיין בזה.

ובעיקר דבריו, תמוה לי הא אמרינן שבא' בניסן ראשון לעבודה, ופרש"י לעבודת הציבור בתמידין כמו שהבאנו מהשפת אמת וכן רש"י (שמות שם) פירש: ויעל עליו את העלה – עולת התמיד.

ופירושו שאם בנו המזבח בחצות היום, אין להקריב שום קורבן עד שיקריבו תמיד של שחר למחרת, אם כן, מה לי זמן מועט מה לי זמן מרובה, אין להקריב שום קורבן לפני תמיד של שחר. וכן מהמנחת שלמה הנ"ל, נראה שהדין שאין מחנכים אלא בתמיד של שחר הוא לעיכובא, ולכן סובר שאי אפשר להקריב פסח בשעה שלא חנכו את המזבח בתמיד של שחר.³⁶

אלא שיש לדון, האם זו רק מצווה לכתחילה שאין להקריב שום קורבן, או שגם בדיעבד הקורבן נפסל. ולפי מה שהובא לעיל מהחזו"א, אפשר שאם זה מדין עבודתם מחנכתם אז ודאי הוי פסול, שכל עוד לא הקריבו תמיד של שחר המזבח לא ראוי לעבודה, ונפסלים כל הקורבנות שהקריב, אבל אם זה מדין מצוות חינוך, אפשר שלא פוסל בדיעבד.

ובערוך השולחן (קדשים קב, יד) כתב:

ויש להסתפק בחדש שצריך חינוך דווקא בתמיד של שחר, אם הקריבו עליו בתחלה התמיד של בין הערבים או קרבן אחר אם נפסל הקרבן אם לאו, ונראה דבדיעבד אין הקרבן פסול דאין כאן שנה עליו הכתוב לעכב.

ובספר תורת הקודש³⁷ ("א סי' מ) סובר שיש בזה מחלוקת, שלרמב"ם אין החינוך בתמיד של שחר מעכב ולרמב"ן מעכב, ושם סובר להיפך ממה שכתבנו: שלרמב"ם זה מדין עבודתם מחנכתם, לכן אינו מעכב בדיעבד, שאם הקריב קורבן אחר נתחנך באותו קורבן, אבל לרמב"ן זה מדין חינוך לכן זה מעכב דבעינן דוקא לחנוך בתמיד, ע"ש באורך.

36. אלא ששם סובר לעניין מנחת חביתין לכהן המתחנך לעבודה שאינה לעיכובא, ע"ש, ויש לעיין מניין החילוק בזה.

37. אינו דן שם לענין האם מותר להקריב קרבנות אחרים כשא"א להקריב את תמיד של שחר, וכן האם נפסלים, אלא עיקר דינו האם חובה לחנוך דוקא בתמיד של שחר, או שאם בדיעבד הקריב קרבנות אחרים נתחנך המזבח, שסוף סוף נעשתה בו עבודה, ואומר שלרמב"ם גם בשאר קרבנות בדיעבד נתחנך, ולרמב"ן בעינן דוקא את תמיד של שחר לחנוך, ומטעם שכתבנו בפנים. ונפק"מ בין דבריו לדברי הערוך השולחן, לצד שאינו מעכב: אם בנו מזבח באמצע היום והקריבו עליו קורבן, לדברי הערוך השולחן נראה שלא יהיה אפשר להקריב עליו תמיד של בין הערביים, שכל מה שדן זה לענין לפסול הקורבן, אבל מצד החינוך צריך לחונכו דוקא בתמיד של שחר, אבל לתורת הקודש בדיעבד המזבח נתחנך באותו קורבן, ויהיה אפשר להקריב עליו תמיד של בין הערביים, כך נראה לי.

יא. האם חינוך הבית והמזבח מעכב

יש לברר, לפי הרמב"ן שסובר שיש מצווה לחנוך את הבית בקורבנות – האם החינוך מעכב,³⁸ ואם אי אפשר לחנוך – האם מותר לעבוד במקדש ובמזבח. ואפשר שהדבר תלוי בהבנת עניינו של חינוך הבית והמזבח: אם החינוך הוא רק מצוות שמחה בתחילת עבודת המקדש והמזבח, נראה שזו רק מצווה לכתחילה, ואינה מעכבת, שלא נאמר איסור לעבוד בלי חינוך, אלא נאמר שמצווה לחנוך,³⁹ אבל אם החינוך הוא כעין מילואים והכשר וקידוש הבית והמזבח, אז לכאורה כמו בכלי שרת, שבשביל לעבוד בהם, חוץ מקידוש הפה צריך לקדשם על ידי שמן המשחה, או עבודתם מחנכתם, ולולי זה אי אפשר לעבוד בהם, אם כן, גם במזבח, בעינין להוציא מחול לקדושה ולכפר עליו, וזה על ידי חינוך ומילואים, ואם לא עשה זאת, לכאורה מעכב, שאין המזבח ראוי להקרבה. וכצד זה נראה מתוך דבריו (השגות לסהמ"צ לרמב"ם, שורש ג הנ"ל): "לתחיית המתים יקדשו אהרן ובניו עצמן במילואים לפי שכבר בטלה משיחתן ממנו ומזרעו בשעת המיתה ויהיו אנשים מחודשים יצטרכו להתקדש כראשונה, ויהיו המילואים האלה נוהגין בס. אם כן המילואים במזבח ובמקדש לאחר החרבן כשנעשה אחרים יצטרכו למילואים". הרי שחינוך המזבח הושווה לאהרן ובניו שבטלה משיחתו, ואין כאן רק שמחה בעלמא אלא קידוש ממשי כבראשונה, ומסתבר אפוא שהוא מעכב, ועבודה בלעדיו תיפסל אף בדיעבד.

וזה בעיקר דין החינוך, אבל לגבי נבואת יחזקאל, שנאמר במפורש לעשות מילואים למזבח ורק אח"כ להקריב שאר קורבנות,⁴⁰ נראה שאף לרמב"ם הדבר מעכב,⁴¹ שיש בזה נבואת יחזקאל שכך צריך לעשות.⁴² וכעין זה כתב באבן האזל (בית הבחירה ב, ג) בהקשר דומה:

38. ובה נראה שבין לענין עבודה כשאי אפשר לחנוך, ובין לענין פסול עבודה שווים, זאת אומרת לצד שזה ענין של מצות חינוך ושמחה בעלמא, אז כשא"א יהיה מותר לעבוד בלי חינוך, ולצד שזה הכשר המזבח אז גם בדיעבד יהיה פסול.

39. וכן איתא ברמב"ם (הל' כלי המקדש ה, טז) לגבי חינוך כהן לעבודה בעשירית האיפה שאם עבד קודם שהביא עשירית האיפה עבודתו כשרה. וע"ש במל"מ.

40. כמו שנאמר ביחזקאל (מג, כו-כז): "שִׁבְעַת יָמִים יִכְפְּרוּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ וְטָהְרוּ אֹתוֹ וּמְלָאוּ יָדָיו: וַיִּכְלוּ אֶת הַיָּמִים, וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי וְהִלָּאָה יַעֲשׂוּ הַכֹּהֲנִים עַל הַמִּזְבֵּחַ אֶת עוֹלוֹתֵיכֶם וְאֶת שְׁלֵמֵיכֶם וְרִצְאֹתֵי אֶתְכֶם".

41. ועוד, גם אם חינוך לא מעכב, כיון שביחזקאל מבואר לעשות גם מילואים נראה שמעכב, כיון שמילואים אינם רק חינוך, אלא הכשר הבית והמזבח, וכל עוד לא הוכשרו לעבודה נראה שאי אפשר לעבוד בהם, ולכאורה אם יקריב קורבן קודם לכן יפסל.

42. אלא שיש לדון בזה, אם עדיין לא נבנה את בניין יחזקאל, האם נוכל בינתיים להקריב מדין בונים אע"פ שאין בית, ואפשר שבה חינוך יהיה בקורבן התמיד. וצ"ע.

אבל באמת הדברים מבוארים וכו' אבל מה דכתיב הכל בכתב מיד ד' זה אינו אלא לכתחלה כיצד לעשות המזבח, אבל אינו מעכב בדיעבד כיון דאינו מפורש בתורה, ומה שכתב הרמב"ם דאין להוסיף על מדתו אינו מהך קרא דהכל בכתב, דהא מהך קרא יש רשות להוסיף אלא מקרא ד'יחזקאל דמפרש בגמ' בעירובין דף ד' ובמנחות דף צ"ז פירושא דקרא דזהו על המזבח שעתיד להבנות, ולכן שפיר כתב הרמב"ם דאין להוסיף על מדתו ולא לגרוע דזהו שלא לעבור על נבואת יחזקאל וכו'.

יב. מצוות תקיעה בחצוצרות

1. תקיעה בחצוצרות מדין שמחה

חז"ל מעצם החינוך בקורבנות, דעת הנצי"ב וה'משך חכמה' שיש מצוות תקיעה בחצוצרות בזמן החינוך. כך כתב ה'משך חכמה' (במדבר י, י):

"וביום שמחתכם ובמועדיכם (ובראשי חדשיכם) ותקעתם בחצוצרות (על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם)". יעוין ספרי. ובפשטא דקרא, הוא כל זמן שיהיה חינוך המזבח או העזרה צריך לתקוע בחצוצרות, וזהו "שמחה", כדאמר בפרק קמא דמועד קטן (ט ע"א), דשמחה דחי שבת ויום הכפורים יעויין שם, וזהו שמחת חינוך. וכן אתה מוצא חינוך הבית בשלמה, שהיו ק"כ כהנים תוקעים בחצוצרות. וכן אתה מוצא בחנוכת עזרא בשעת בנין המזבח ובעת קידוש העזרה. וכן בחזקיה היה כמו חנוכת הבית וכו'.

וכעין זה כתב הנצי"ב (עמק הנצי"ב והעמק דבר, במדבר שם). לדעתם, יש מצווה בחינוך לתקוע בחצוצרות, ונראה שכמו כן, יש מצווה בשירת הלויים עם התקיעות, וכמבואר במקראות שהביאו, וכן מוכח מכמה מקומות ששירה ותקיעה בחצוצרות הן עניינים שהולכים כאחד, ואכמ"ל (ועי' ערכין יא, ב שהשירה והתקיעה הוזכרו בחדא מחתא).

ולכאורה דבריהם מתאימים רק לשיטת רמב"ן, שסובר שיש מצוות חינוך, אבל לשיטת רמב"ם הרי אין מצוות חינוך, ואם כן, לא שייך לומר על יום החינוך "וביום שמחתכם" ולרמב"ם, מה שחנכו לכאורה זה מרצונם הטוב,⁴³ או נבואה בתור הוראת שעה, ודוחק לומר שכיון שמעצמם הם חנכו וממילא שמחים, אז שייך בזה "וביום שמחתכם", שנראה שאין שייך לקרוא לזה "וביום שמחתכם" אם אינו חובה. וכך משמע מלשון הנצי"ב, שכתב בהמשך ש"ביום שמחתכם" הוקש למועד, והוסיף:

43. ואפשר שלמדו זאת מהמשכן שכיון שמצאנו שחנכו את המשכן למדו לעשות זאת גם במקדש, וכן לשון המגילת תענית שהבאנו לעיל "ומה ראו לעשות חנכה שמנה ימים והלא חנכה שעשה משה במדבר לא עשה אלא שבעת ימים וכו'", משמע קצת שלמדו משם, אבל מ"מ אין זה בתור מצווה אלא מאליהם, ויש לעיין בזה.

ועיקר ההיקש לקרבנות, וכדאיתא במנחות דף מה ע"ב: מילואים איקרבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה, אלמא דלמד עזרא ממשה להקריב מילואים, אלא שאין שיעור וקצבה לדבר. ועי' מה שכתב הרמב"ן בספר המצוות שורש ג באורך, ובפי' התורה סוף פרשת נשא.

לכאורה כוונתו שמההיקש של יום שמחה למועד ילפינן שכמו שבימי מועד מקריבים קורבנות, כך ביום שמחה שזה יום חינוך מקריבים קורבנות, ומהיקש זה למד עזרא ממשה לעשות מילואים, ולכן ציין לרמב"ן, שסובר שהמצווה היא דאורייתא, אלא שלא מטעם היקש אלא מטעם אחר. אם כן, נראה שמפרש דבריו רק לדעת הרמב"ן, וכן משמע מהמשך דברי הנצי"ב שם, ואכמ"ל.

ונראה שהתקיעות דווקא על הקורבנות, כלשון הכתוב: "על עולותיכם וגו'", והיה נראה שדווקא על קורבן התמיד, שהוא קורבן חובה, ותוקעים דווקא על קורבנות חובה, כמו שהבאנו בהמשך, אבל מדברי ה'משך חכמה' והנצי"ב נראה שתוקעים על קורבנות החינוך עצמם, וכן לשון הנצי"ב: "זכן בכל חנוכה, מתריעים על קרבנות, כדכתיב בשלמה וכו'", משמע שתוקעים על הקורבנות שהקריב שלמה לחינוך, ואפשר שמשום שהחינוך הוא חובה, כרמב"ן, ממילא תוקעים על קורבנות החינוך, ואף שאין שיעור לקורבנות, מכל מקום הם נקראים חובה. וכך משמע מדברי הנצי"ב, שכתב עיקר ההיקש הוא לקורבנות, ואם כן, הפסוק שאומר "וביום שמחתכם" מתייחס לקורבנות שביום השמחה, היינו קורבנות החינוך, ועליהם תוקעים.⁴⁴

עוד כתב הנצי"ב (שם):

ועל אלו הקרבנות כתב הרמב"ם, הל' תו"מ פ"ו ה"ח: אין אומרים שירה אלא על עולת ציבור וזבחייהם האמור בתורה.

נראה שכוונתו לומר, שלרמב"ם הסבור שאין מצוות חינוך, אין תוקעים על קורבנות שבחינוך, שאינם בכלל 'האמור בתורה', אבל לרמב"ן הסבור שיש מצוות חינוך, הם בכלל 'האמור בתורה', ותוקעים עליהם. נמצאנו למדים שיש מחלוקת בשאלה האם יש מצוות תקיעה בחצוצרות על קורבנות החינוך, שלרמב"ן הסבור שיש מצוות חינוך, ממילא יש מצוות תקיעה, ולרמב"ם הסבור שאין מצוות חינוך, ממילא אין מצוות תקיעה בחצוצרות.

44. וכן לכאורה כוונתו במה שכתב: "והא דבעי בערכין דף יא אי אומרים שירה על נדבת ציבור, והוי טובא בהא דחזקי' המלך, משום דהתם לאו זמן שמחה הוא, אלא בכי ואנחה והבאת טטאתם על מעלם בימי אחז", היינו שהקשה על דברי עצמו, מה הגמרא רוצה להוכיח מחזקיהו, והרי בחזקיהו אין מדובר בנדבת ציבור, אלא בחנוכת הבית, ומשום כך תוקעים, ותירץ שבחזקיהו לא היה חינוך.

ויש לעיין, לשיטת הרמב"ם שאין בכך מצווה, מדוע תקעו בחצוצרות ושרו בחנוכת שלמה ובעזרא. ונראה שתקעו לא בתור מצווה, אלא מעצמם, מרוב שמחה, כעין מה שנאמר בגמרא (ערכין יא ע"ב): "כדריש לקיש, דאמר: אומר שלא על הקרבן".⁴⁵

2. תקיעה בחצוצרות על קורבנות החינוך

נמצאנו למדים שהתקיעה היא על קורבנות חובה, וכלשון הרמב"ם: "האמור בתורה". לכאורה קשה על כך מדברי הגמרא (שם):

תני רב מרי בריה דרב כהנא: "על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם" – מה עולה קודש קדשים, אף שלמים קודש קדשים; ומה שלמים קבוע להם זמן, אף עולה קבוע לה זמן.

מבואר בגמרא שתוקעים על קורבנות שקבוע להם זמן, ומשמעות הקביעות אינה היות הבאת הקורבן חובה מן התורה, אלא עצם קביעות הזמן, ולכאורה נפק"מ לפר עבודה זרה, שהוא עולת חובה, אך אין לו זמן קבוע, שאין תוקעים עליו אף שהוא חובה, וממילא גם על קורבנות חינוך שלא קבוע להם זמן, היה נראה שאין תוקעים.

ואולם, בגמרא שם בתחילה נאמר:

בעי רבי אבין: עולת נדבת ציבור, טעונה שירה או אינה טעונה שירה? "עולותיכם" אמר רחמנא, אחת עולת חובה ואחת עולת נדבה, או דלמא עולותיכם דכולהו ישראל קאמר רחמנא?

מבואר משאלתו שהספק בעולת נדבה אינו משום שזמנה אינה קבוע, או שהיא נדבה ואינה חובה, אלא משום שאינה של כל ישראל. ואפשר שהטעם לכך הוא כדברי רש"י:

"עולת נדבת ציבור" – כגון קיץ המזבח הבא מן השופרות שנותנין בהן מעות מותר חטאת ומותר אשם.

נראה שכוונתו לומר, שאף שנדבת ציבור היא של הציבור, מכל מקום אינה באה מכספי השקלים אלא מהמותרות, וממילא הוי של הציבור,⁴⁶ לכן אינה נחשבת של כל ישראל,

45. ואף שמבואר שם שאין לומר שירה על עולת נדבה, דנפיק מינה חורבא, ופרש"י: "נפקא מינה חורבא – דהא דר"ל רשות הוא, דאי אית ליה לעולת נדבה ברשות, אתי למימר עולת חובה נמי רשות, הלכך לא אמרינן שיר לגמרי בנדבה", אפשר שכאן לא שייך חורבא, שחנוכת הבית זה לא שכיח ואין צורך לגזור. ועוד, שנראה שהחורבא בעולת נדבה נובעת מכך שלפעמים שרים ולפעמים לא, ואז נוצר רושם של רשות, ויש חשש שיחשבו שכך הוא גם בחובה, אבל על חנוכת הבית תמיד נהגו לשיר, וצ"ע.

46. והיינו שאין המקדיש מוסרם לציבור אלא לגבוה ומצד דיני הממון אינו של הציבור, אלא רק שהקורבן מתייחס לציבור, ויש לעיין בזה. ובעיקר הדבר יש בזה מחלוקת (תמורה כ ע"ב), האם מותרות הולכות לקורבן ציבור או יחיד, ע"ש.

שאינה באה מהשקלים.⁴⁷ אם כן, נראה שהעניין הוא שהקורבן יהיה חובה וממילא יבוא מן הציבור, ואין צורך שיהיה שיהיה קבוע לו זמן, וממילא אומרים שירה על קורבנות חינוך הבית, שהוא חובה של הציבור ובפשטות מגיע מכספי הציבור.

ואולם, הגמרא עצמה מוקשה, שבספקו של רבי אבין, הספק אינו מצד שצריך שיהיה קבוע לו זמן, אלא שצריך קורבן חובה, ולמסקנא אומרת הגמרא שצריך זמן קבוע, ואם נאמר שהמסקנה לא באה לבטל את עצם הספק של רבי אבין, אפשר לומר שקבוע זמן, לא דוקא קבוע כקורבנות המועדים, אלא שחובה עליו להביא,⁴⁸ והתורה קבעה עליו להביא עוד אפשר, שגם אם למסקנת הגמרא תוקעים דווקא על קורבנות שקבוע להם זמן, מכל מקום חנוכת הבית נחשבת לדבר שקבוע לו זמן, מצד שחובה להקריב קורבנות בחנוכת הבית, אם כן, התורה קבעה להם זמן שזה בחנוכת הבית.

ואף שבסתם קביעות זמן, נראה שהכוונה שקבוע זמן בשנה לעשותו, כגון לעניין שהקורבן דוחה שבת, שזה דוקא אם קבוע לו זמן באותו תאריך שחל בשבת (תמורה יד ע"א), וכן חנוכת הבית בטומאה אינה נחשבת לדבר שקבוע לו זמן,⁴⁹ היינו שלעניין דחיית דבר אחר, כגון שבת או טומאה, הטעם לדחייה הוא קביעות יום מסוים שיש להביא את הקורבן דווקא בו, ורק משום כך דוחה שבת וטומאה, אבל אם אינו קבוע אז אפשר לעשותו ביום אחר. לעומת זאת, כאן, לעניין תקיעה בחצוצרות, שאינו לעניין דחיית דבר אחר, אלא עצם המצווה לתקוע בחנוכה, אם כן, הקביעות היא בעצם זה שיש מצווה לעשות זאת, ובה נחשב לקבוע לו זמן.⁵⁰

לפי זה, אפשר שגם פר עבודה זרה נחשב לקבוע לו זמן, שכן חובה להביא על חטא זה פר, ואף שאין זמן מתי להביא לאחר החטא, מכל מקום חובה עליו להביאו, וכמו בחנוכת המזבח שאין זמן מתי לחנוך. ויש לעיין בזה.

47. אלא שיש לעיין שהרי יש גם נדבת ציבור הבאה משיירי תרומת הלשכה (עי' שקלים פ"ד מ"ד), ומה דינם לרש"י, ואולי לפי ההו"א של הגמ' שעיקר הדבר שיהיה של כל ישראל אז שרים עליהם, אבל למסקנא שהעיקר הוא קבוע זמן אין שרים, וצ"ע.

48. אלא שמרש"י שתלה זאת בזה שאינה באה מהשקלים אלא מהמתרות, משמע שאין זה עניין של חובה, אלא אף אם נדבה הייתה באה מהשקלים, הוא בכלל "עולותיכם דכולהו ישראל", ואולי הרמב"ם שתלה זאת בחובה לא פירש כרש"י, אלא שהספק הוא האם עולת נדבה בכלל עולותיכם, או שצריך דוקא עולת חובה, וזו הכוונה במילים: "עולותיכם דכולהו ישראל", היינו שחובה על כל ישראל להביא. ואולי גם רש"י מודה לזה, ורק בא לפרש מהיכן מגיעה עולת נדבה, וצ"ע.

49. יעוין בזה במאמרנו בגיליון הבא של מעלין בקודש.

50. והיינו שקבוע לו זמן אינו משום עצם הדבר שהתורה קבעה לו תאריך מסוים לעשותו באותו תאריך, אלא משום שקבוע לו זמן א"כ צריך לעשותו באותו זמן ואי אפשר בזמן אחר, אם כן הוא הדין לעניין חנוכת הבית, צריך לעשותו, ואם היום לא תתקע בחצוצרות אז גם מחר לא תתקע, שאינו תלוי בתאריך מסוים.

ומלשון הרמב"ם הנ"ל, שתלה זאת ב"האמור בתורה"⁵¹, נראה כצד הראשון, שקביעות הזמן אינה בדווקא, והעיקר הוא שהקורבן מחייב, ולא כצד שקביעות הזמן הוא הקובע לענין שירה. וכן כתב (הל' כלי המקדש ג, ב):

ומתי אומר שירה? על כל עולות הציבור החובה, ועל שלמי עצרת, בעת ניסוך היין; אבל עולות נדבה שמקריבין הציבור לקיץ למזבח, וכן הנסכין הבאין בפני עצמן, אין אומרים עליהן שירה.

הרי שתלה את אמירת השירה בחובה, ולא בקביעות זמן.

וראיה לדבר, שקורבנות החינוך בכלל חובה או קבוע לו זמן, מהשטמ"ק (ערכין יא ע"ב אות ו):

תימה, אי [עולת נדבת ציבור] אינה טעונה שירה, איך מצינו שיר בתודה, דאין תודה באה חובה. ויש לומר, דמשכחת לה בתודה הבאה כשמוסיפין על העיר והעזרה. הרי"ז ז"ל בתוס'.

וביאר דבריו הגרי"פ פערלא (על סהמ"צ לרס"ג, עשה נט-ס):

וכונתו ז"ל, דמדכתיב "מזמור לתודה" וגו' (תהלים ק, א), ופירש"י שם: לאמרו על זבחי תודה, עיין שם. וכ"ב ביותר ביאור בסדור רש"י, סי' תי"ז, עיין שם בדבריו. מבואר דאומרים שיר על קרבן תודה וכו'. וזהו שהקשו התוס', איך מצינו שיר בתודה, הרי אין תודה באה חובה. ולזה תירצו, דמשכחת לה תודה הבאה חובה לציבור, בתודה הבאה כשמוסיפין על העיר והעזרה, ועלה הוא דכתיב מזמור לתודה, אבל שאר תודות – לא מיבעיא דיחיד, דאפילו חובתו אין טעונה שירה, אלא אפילו דציבור. כיון דאינה באה חובה, י"ל דאינה טעונה שירה וכו'.

אם כן, מבואר שאומרים שירה כשמוסיפים על העיר והעזרות, משום שזה בכלל חובה, וקשה, הרי למסקנת הגמרא שרים דווקא על קורבן שקבוע לו זמן, ולדברינו מיושב, שגם למסקנה, קורבן ששרים עליו הוא קורבן שנחשב חובה, או שזה גם בכלל קבוע לו זמן.

ואולם, המנחת חינוך (מצווה קכ) כתב שלמסקנת הגמרא, העיקר הוא קביעות זמן כפשוטה, ולכן נקט שפר עבודה זרה אינו טעון שירה, והסביר שהספק בנדבת ציבור נובע מכך שהיא באה מתרומת הלשכה, ומה שנקט הרמב"ם עולת ציבור החובה, ולא נקט עולת ציבור שקבוע לה זמן, הוא משום שאין עולת ציבור חובה שזמנה אינו קבוע, שכן פר עבודה זרה אינו נחשב עולת ציבור, שאינו בא מתרומת הלשכה, אלא גובים עבורו כסף מכל ישראל,

51. אלא שלפי מה שכתבנו לא מוכרח שאפשר שלעניין זה "האמור בתורה" ו"עולות הציבור החובה" היינו קבוע לו זמן, שכיון דהוי חובה זהו זמנו, ולפי זה אין סתירה בין ספקו של רבי אבין למסקנה ש"עולותיכם דכולהו ישראל" היינו קבוע לו זמן, ויש לעיין בזה.

ולכן בלאו הכי אינו טעון שירה, שאינו קורבן ציבור. ולדרכו של המנחת חינוך, יש לעיין, מדוע לא נקט הרמב"ם לשון 'קבוע לו זמן', שלשיטתו זה עיקר ההגדרה של הקורבן שעליו שרים.⁵² ועוד, הרי מרש"י דלעיל נראה שעולת נדבה אינה נחשבת של כל ישראל, משום שבאה מן השופרות ולא מהשקלים, ואם כן, לפי המנ"ח לא מובן ספק הגמרא בעולת נדבה, שלשיטתו אינה נחשבת לעולת ציבור.⁵³

ובביאור הגרי"פ פערלא על ספר המצוות לרס"ג (עשה קלו-קלז ד"ה ונראה), חלק על המנ"ח, במה שפירש שפר ע"ז הוא לא קורבן ציבור, ונקט שפר ע"ז נחשב לקורבן ציבור, וכן כתב שלא נראה מהגמרא שלמסקנה חזרנו מהספק של רבי אבין, אלא גם בספק של רבי אבין, הספק הוא מצד קבוע לו זמן,⁵⁴ והא דנקט רבי אבין עולת חובה, הוא משום שאין עולת חובה שזמנה אינו קבוע, שפר עבודה זרה, אף שנעשה כעולה מ"מ נחשב לחטאת. ובוזה מיישב שם את הרמב"ם. ומ"מ נראה שלמסקנתו העיקר הוא כדברי המנ"ח שמה שקבוע לענין שירה הוא הקבוע לו זמן. וגם עליו יש להקשות, מדוע לא כתב הרמב"ם שההגדרה היא קביעות הזמן, וכן מלשון הגמרא: "עולותיכם דכולהו ישראל קאמר רחמנא", משמע שהחיסרון בעולת נדבה שאינה של כל ישראל, ולא שזמנה אינו קבוע.

מכל מקום, לדבריהם היה נראה לכאורה שלא שייכת שירה על חנוכת הבית – לא מיבעיא לרמב"ם הסבור שחנוכת הבית אינה חובה, אלא אף לרמב"ן הסבור שהיא חובה – שכן לשיטתם, אין שירה אלא על קורבנות שקבוע להם זמן, כפשוטו. ואולם, לעיל הובאה שיטת הנצי"ב, הלומד את השיר על חנוכת הבית מריבוי מיוחד של "ביום שמחתכם", ולא מן הנמנע שהמנחת חינוך והגרי"פ מודים לנצי"ב בלימוד זה, ואם כן, השירה על חנוכת הבית היא דין מיוחד החורג מההגדרה הבסיסית של קורבנות שזמנם קבוע.⁵⁵

52. ועוד יש לעיין למנ"ח, שהרי לפי הספק, מיעטנו עולת נדבה דבעינן דכולהו ישראל, אם כן, מדוע הגמ' נצרכת לדרשה דבעינן שקבוע לו זמן, ולא נשארית בזה דבעינן דכולהו ישראל, ואם משום שאלמלא הדרשה של קבוע לו זמן, אימא עולותיכם, "אחת עולת חובה ואחת עולת נדבה", אם כן למסקנה, כל הטעם הוא רק קביעות לו זמן, ולא היות הקורבן חובה, ומדוע נקט הרמב"ם טעם שאינו נכון. וצ"ע.

53. ואולי כיון שיש גם עולת נדבה הבאה מן המותרות ויש גם הבאה ממותר תרומה (עי' שקלים פ"ד מ"ד), אז סובר המנ"ח שהגמ' מסתפקת דוקא בעולת נדבה הבאה מן הציבור, ומפרש את הספק של הגמ' כמו שכתבנו לעיל האם בעינן דוקא עולת חובה או אף עולת נדבה.

54. ולעיל הבאנו שדן בדברי השטמ"ק שהבאנו לעיל, ותמוה לי, מדוע לא הקשה מצד שאף תודה שמביאים כשמוסיפין על העיר והעזרות אינה קבוע לה זמן.

55. ואף דאמרינן שעולותיכם וזבחי שלמיכם מיירי בקבוע לו זמן, אפשר דהיינו שלעינין מועדיכם וראשי חדשיכם מדובר בעולות ושלמים הקבוע להם זמן, אבל לענין ביום שמחתכם מדובר בלא קבוע לו זמן, והיינו שעולות ושלמים הבאים ביום שמחתכם אינו קבוע להם זמן, ועולות ושלמים הבאים בראשי חדשיכם ובמועדכם (וה"ה בשאר ימים שיש ריבוי לרבות שאר ימים) קבוע להם זמן, וצ"ע.

יג. השיר ששרים בחנוכת הבית

מדברי הגר"פ פערלא (עשה נט-ס), נראה שהשיר ששרים בחנוכת הבית, הוא מזמור שיר חנוכת הבית (תהילים ל). וכן כתב רש"י בביאורו למזמור זה בתהילים (ל, א): "שיר חנוכת הבית – שיאמרוהו הלויים בחנוכת הבית בימי שלמה". ואפשר שהוא הדין בבית שייבנה לעתיד לבוא, וכמו שכתב הראב"ע (תהילים שם):

מזמור, חנוכת הבית – יש אומרים שצוה דוד שינגנו המשוררים זה המזמור
בחנוכת הבית הראשון, ויש אומרים בחנוכת הבית השני או השלישי וכו'.

ויעוין שם עוד, וכעין זה כתב הספורנו. עם זאת, נראה שהיו אומרים עוד דברים, כמו שנאמר על הלויים בחנוכת הבית של שלמה (דהי"ב ז, ו): "להודות לה' כי לעולם חסדו בהלל דויד בידם", נראה שהיו אומרים שירי הודאה והלל, וכן עיין בפסוקים של חזקיה ועזרא שהבאנו לעיל, שהובאו בהם שירים נוספים.

יד. סיכום

בכל בנייני הבית, עשו קודם לכן חינוך לבית אלא שלא היה הקבלה בצורת החינוך בין הבתים.

בחנוכת המשכן נעשו שלשה דברים: 1. שבעת ימי מילואים וכפרה על המזבח. 2. ביום השמיני, הקריבו בו קורבנות מיוחדים לגילוי שכינה. 3. הקרבת הנשיאים לחנוכת המזבח.

בחנוכת בית ראשון לא נעשו שבעת ימי מילואים, אלא נחנך בקורבנות וכלי שיר ושירה ותקיעות בחצוצרות, ונראה שזה מקביל ליום השמיני (ולמשך חכמה' הקריבו שלמים למילואים).

בימי חזקיהו נעשתה טהרת המקדש, ונחלקו המפרשים: יש מפרשים שנעשה כעין חינוך (המלבי"ם וה'משך חכמה'), ויש מפרשים שלא היה חינוך, שכיוון שהיו בכי ואנחה, לא היה זמן שמחה (הנצי"ב).

בחנוכת בית שני – בתחילה בנו המזבח בלי היכל ולא נאמר שנעשה חינוך, אח"כ כשיסדו ההיכל תקעו הכוהנים בחצוצרות והלויים היללו בכל שיר, וכשהסתיימה העבודה עשו חנוך בקורבנות.

בחנוכת החשמונאים – לפי ספר החשמונאים היה חינוך בקורבנות וכלי שיר, אבל לפי מגילת תענית, נראה שהחינוך היה בבניית המזבח ותיקון כלי שיר.

בחנוכת יחזקאל לעתיד לבוא – לפירוש השני ברד"ק יש הקבלה למשכן, שיש שבעת ימים קודם א' בניסן לכפר על המזבח, אח"כ א' בניסן כנגד היום השמיני שבמשכן, אבל

לרש"י ולפירוש הראשון ברד"ק לא היו שבעת ימים קודם א' בניסן, אלא הז' ימים מתחילים מא' בניסן.

הראשונים נחלקו במעמדו ההלכתי של החינוך: לפי הרמב"ן זו מצווה מהתורה, ולפי הרמב"ם אין מצוות חינוך מהתורה, והמחנכים עשו זאת מאליהם, או כהוראת שעה.

עוד דנו ביחס בין חינוך המזבח בקורבן התמיד לחינוך בשאר קורבנות, והבאנו אפשרות שהחינוך בתמיד אמור רק בחנוכה של המזבח לבדו, אבל כשחונכים את כל הבית, נצרך חינוך בקורבנות מיוחדים לחינוך.

האחרונים נחלקו בשאלה האם נדרש חינוך בכל מזבח שנבנה מחדש (פנים יפות, ערוה"ש), או דווקא במזבח בחורבן הארץ ונבנה (חזו"א).

עוד נחלקו בשאלה האם אין להקריב שום קורבן עד שיחנך בתמיד של שחר (מנחת שלמה), או שניתן להקריב שאר קורבנות, וחינוך בתמיד של שחר בא לאפוקי תמיד של בין הערביים (מקדש דוד).

עוד נחלקו בשאלה האם החינוך בתמיד של שחר מעכב ופוסל קורבנות אחרים שהוקרבו בלעדיו, או שהחינוך לא נאמר אלא לכתחילה, ובדיעבד הקורבנות כשרים.

ולגבי חינוך הבית והמזבח האם מעכב אפשר שתלוי במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן האם יש מצוה לחנוך. ומכל מקום, לעניין החינוך העתידי שנאמר ביחזקאל – נראה שוודאי מעכב.

לדעת הנצי"ב וה'משך חכמה', יש בזמן החינוך מצוות שירה ותקיעה בחצוצרות. כפי המבואר, ייתכן שהדבר תלוי במחלוקת האם יש מצווה לחנוך: אם יש מצווה לחנוך – יש מצווה לתקוע ולשיר, ואם אין מצווה לחנוך – ממילא גם אין מצווה לתקוע ולשיר, ואעפ"כ היו תוקעים ושרים בזמן החינוך בתור רשות ושמחה.

